

NÁRODOPISNÝ
VĚSTNÍK
ČESKOSLOVENSKÝ

NÁRODOPISNÝ VĚSTNÍK
ČESKOSLOVENSKÝ

(Bulletin d ethnographie tchécoslovaque)

IX (51)

Vydává

Národopisná společnost při ČSAV

Praha 1992

Hlavní redaktor: J. Kandert

Redakční rada : V. Hrníčko
D. Holý
H. Johnová
J. Krist
A. Sulitka
S. Švecová

Obálka : J. Kleckar

Adresa redakce: Národní třída 3
110 00 PRAHA 1

ISSN 0323 - 2492

O b s a h

David Z. Scheffel: Antropologie a etika ve východní Evropě.....	3
Jiří Traxler: Opožděná recenze předčasné edice. Reminiscence nad nejnovějším vydáním písňového souboru Jana Jeníka z Bratřic.....	11
Mojmír Benža: Jedna představa o automatizovanom informačnom systéme v múzeu.....	37
Dana Bittnerová: K metodice terénního výzkumu u žáků základní školy (kategorie informátorů 8 a 15ti letých).....	46
Vzpomínka na zemřelé kolegy.....	53
Gisela Burde-Schneidewind (D. Klímová).....	53
Václav Frolec (J. Vařeka).....	55
Karel Horálek (D. Klímová).....	58
Jaromír Jech (D. Klímová).....	60
Oldřich Sirovátka (D. Klímová).....	62
Ladislav Štěpánek (L. Procházka).....	64
Recenze.....	67
Zprávy.....	71
O činnosti Národopisné společnosti v roce 1992.....	71
(J. Kandert)	
O 2. zasedání Komise pro lidové stavitelství, díla a bydlení (L. Procházka).....	74
O činnosti etnografické komise Asociace muzeí a galerií (V. Jiříkovská).....	76
O činnosti dopisovatelské sekce (M. Tomandl).....	78
O setkání s dopisovateli Národopisné společnosti (M. Tomandl).....	84
Osobní zprávy.....	85
Mimořádné příspěvky do archivu NS - z prací dopisovatelů a národopisců za období od 1.1.1992 (M. Tomandl).....	87

ANTROPOLOGIE A ETIKA VE VÝCHODNÍ EVROPĚ.

David Z. Scheffel, The University College of the Cariboo.

V rámci pokračování diskuse o minulosti a tím i budoucnosti našeho oboru, kterou jsme zahájili v loňském roce, zařazujeme její volné pokračování. Otiskujeme část (zhruba polovinu) z referátu, kterou přednesl na konferenci Asociace evropských antropologů v Praze (26. až 30. srpen 1992) David Zdenek Scheffel, jeden z našich kanadských kolegů, který měl během půlročního pobytu na brněnské universitě možnost seznámit se se současným stavem naší etnografie/etnologie. Jsa naším krajanem a znaje češtinu, i když jeho hlavním zdejším výzkumným tématem byl výzkum "Euroindiánů", věnoval se i jiným tématům. Z nich pro výše zmíněnou konferenci vybral téma věnované profesionální etice. Autor přednáší sociální a kulturní antropologii na universitě v Kamloops (Kanada).

redakce

Jako pracovník instituce zvané Cariboo College jsem se vždy považoval za něco podobného jako je antropolog-hraničář. Kolumbijská náhorní planina (Columbia Plateau), která obklopuje můj domov, a která je mými kanadskými kolegy považována za kulturní poušť, je situována při okraji dvou známých severoamerických kulturních oblastí: od západu sem zasahuje oblast známá jako Severozápadní pacifické pobřeží a od východu oblast Prérií. I návštěvníci, kteří shlédli krásně připravenou etnografickou výstavu otevřenou u příležitosti Zimních olympijských her v Calgary roku 1988, si museli s sebou domů odnášet představu, že "Plateau" je jedním z posledních neobydlených území na zeměkouli. Moje

domovská oblast, třebaže leží jen hodinu letu od Calgary, byla i se všemi svými sališskými obyvateli vyznačena na výstavní mapě bílým trojúhelníkem.

Pohlížeje na svět z perspektivy tohoto "kulturního zápecnictví" cítím značné sympatie k mým východoevropským kolegům. Po desetiletých života na okraji západního světa byli náhle, po událostech roku 1989 - "anno mirabilis" moderních dějin, vrženi do středu světové pozornosti. Dostali se sem špatně připraveni na to, aby udělali dojem na britské, francouzské, německé či jiné světové antropology. Odsouzení studovat společnosti hodné vzdálené kánonu západních antropologů a uzavření v metodologii a epistemologii, která je na západě chápána jako zaostalá, východoevropští etnografové nejsou skutečně považováni za rovnocenné kolegy. Očekává se od nich, že budou hrát roli pokorných noviců, kteří s povděkem přijmou každou příležitost jak si rozšířit své znalosti o běhu věci na západě. To je deprimující pozice.

Zaostalost východoevropské etnologie je snad nejvíce patrná v oblasti profesionální etiky. Zhruba během posledních dvaceti let se západní antropologové zabývali kolektivní sebeanalýzou, kterou by bylo možné asi nejlépe charakterizovat německým výrazem "Vergangenheitsbewältigung". Především jsme se pokusili se vyrovnat s koloniální minulostí naší vědy a s jejími důsledky pro věrohodnost modelů (teorií) formulovaných během klasického období oboru (viz Asad 1973). Díky pracím Edwarda Saida (1978, 1989) jsme si uvědomili politizující charakter akademických dogmat o jiných kulturách, který přetrvává i v postkoloniálním světě. Také nejružnější formy dekonstrukce a postmodernismu zvětšily v několika posledních letech naše výhrady vůči akademickému objektivismu a v neposlední řadě zdůraznily potřebu jiného pojetí antropologických metod interpretací a motivů (Fabian 1991).

Tento vývoj způsobil, že není možné začít antropologický výzkum, aniž by se alespoň na chvíli neuvažovalo o jeho etickém rozměru. Některé antropologické organizace dokonce formulovaly pravidla chování svých členů a jejich dodržováním

podmínily své členství. Tak např. Americká antropologická společnost se k tomuto problému jasně vyjádřila a stanovila šest okruhů odpovědnosti každého badatele:

1. odpovědnost vůči lidem jejichž kulturu a společnost studuje,
2. odpovědnost vůči veřejnosti,
3. odpovědnost vůči vlastnímu oboru,
4. odpovědnost vůči studentům,
5. odpovědnost vůči zaměstnavateli, a
6. odpovědnost vůči vládám

(American Anthropological Association 1990).

V protikladu k tomu, se východoevropští etnologové zdají být nedotčení problematikou profesionální etiky. Zdejší vědecké společnosti obvykle neformulují podobná pravidla pro obor či práci s daty a západní důraz na specifickou antropologickou odpovědnost bývá často chápán spíše jako doklad liberálního hovění si vlastním vrtochům než jako příklad hodný následování. Tento nedostatek zájmu vedoucí až k přezírání profesionální etiky mi byl zjevný během mých výzkumných výletů do Československa, Rumunska a Ruska v letech 1989 a 1991. Následující příklady dokumentují moje osobní zkušenosti s výzkumnými technikami v těchto třech zemích, které by byly podle severoamerických měřítek odsouzeny jako neetické.

Na jaře 1991 jsem prováděl etnografický průzkum několika rumunských komunit ruských starověrců známých v místě jako "Lipované". Byl jsem prvním západním vědcem, který navštívil tyto lidi a cítil jsem se poctěn, když jsem dostal doprovod folkloristy a jazykovědce z Bukureštské university, který byl specialistou na Lipovany. Brzy jsem jsem ale byl znepokojen přístupem mého společníka a průvodce ke sběru informací. Považoval za samozřejmé nahrávat rozhovory aniž požádal o dovolu a při několika příležitostech natáčel rozhovor přes informátorův jasný nesouhlas. Když jsem mu nakonec naznačil, že naši informátoři jsou z této praxe nesví, schoval magnetofon do aktovky a pokračoval v nahrávání tajně.

Jak jsem zjistil během mého značně delšího pobytu v Československu na podzim roku 1991, není podobný přístup mezi východoevropskými etnology nijak výjimečný. Studenti, se kterými jsem se formálně i neformálně setkával, mi vyprávěli o svých výzkumných projektech. Mou zvědavost zaujal popis polotajného společenstva léčitelů známých jako "bohyňky", které se stalo předmětem jedné diplomové práce. "Jak studujete takovou skupinu?", poptával jsem se. "Vydávám se za pacienta", zněla odpověď. Můj údiv ještě vzrostl, když mi druhý student popsal videonahrávku, na níž měl záznam léčebné seance - hodiny a hodiny filmu snímaného otvorem ve stěně a to bez vědomí léčitelů. Oba studenti mne ubezpečili, že tento druh tajného výzkumu je běžný a profesory tolerovaný.

S klamáním vesničanů je spojen také sběr muzejních předmětů. Na podzim 1989 jsem se účastnil konference v Novosibirsku, která měla oslavit přínos sovětské vědy pro poznání ruské ortodoxie. Tato konference se ale vyznačovala řadou bouřlivých debat mezi ruskými vědci na straně jedné a několika ortodoxními knězi, podporovanými řadovými věřícími, na straně druhé, kteří obviňovali ty první z necitlivosti a z neucty při zacházení se sakrálními předměty (viz Scheffel 1991). Článek, který pak vyšel v jednom málo známém časopise o rok později, šel ještě dále. Jeho autor, paleograf bývalé Leninovy státní knihovny, obvinil několik prominentních vědců z neférového způsobu sběru rukopisů a vzácných liturgických knih při výzkumech u izolovaných komunit starověrců. V této ostře formulované kritice ruských terénních metod byli obor i řada ruských paleografů a etnohistoriků označeni málem za lháře a zloděje (Ščeglov 1990).

Stejně jako ruské státní instituce, které přetékaají vzácnými ikonami a knihami posbíranými po venkovských domech a kostelech, by i české muzejní depozitáře těžko obsahovaly tisíce vyšívaných krojů, vyřezávaných a malovaných truhel, staletí staré kroniky a mnoho dalších dokladů lidového umění. Když jsem se dotazoval na způsoby jak byly shromažďovány etnografické sbírky za komunistického režimu, usmál se jeden

bývalý prominentní ředitel muzea a udělal gesto, které v němohře znamená "loupež, krádež".

Jsou tyto anekdoty jen výstřelky vzácných úchylek od profesionálního chování anebo jsou průvodním znakem oboru, jehož představitelé mají úplně rozdílný pohled na vědeckou odpovědnost než jejich kolegové na Západě? Kloním se ke druhé variantě. Vychovávání ve vědecké tradici, která prosazovala přednost státní ideologie před jakoukoliv jinou odpovědností, východoevropští etnografové byli až donedávna součástí semi-koloniálního systému. Podobně jako klasická britská, francouzská či holandská antropologie a její představitelé, kteří měli z koloniálního systému užitek a podle některých kritiků pomáhali podrobovat národy ve vzdálených koutech světa, i východoevropská etnografie socialistického období se podílela na upevňování toho, co bývá označováno jako "vnitřní kolonialismus". Utlačované obyvatelstvo nebylo "primitivním" kmenem někde v Africe či v Asii, ale spíše nositelem místní lidové kultury - kultury východoevropských rolníků. Základní znaky východoevropského vnitřního kolonialismu socialistického období se ale nijak nelišily od klasického zámořského kolonialismu kapitalistické éry. Oba vycházely z předpokladu, že "podrobení domorodci" jsou kulturně zaostalí a že již tento pouhý fakt ospravedlňuje jejich manipulaci ve jménu pokroku a civilizace.

Když západní antropologové začali asi před dvaceti lety analyzovat místo svého oboru v koloniálním systému, označila britská antropoložka Vendy Jamesová své předchůdce za "ostýchavé imperialisty", kteří sice často kritizovali koloniální administrativu i zdůrazňování evropské nadřazenosti, ale přesto tento systém přijali za svůj a těžili z něho (James 1973). Ve východoevropských společnostech se očekávalo, že se etnografové budou podílet na budování komunismu přímo a s daleko menšími výhradami, než jako měli jejich západní protihráči. Civilizační úloha etnografie byla formulována na začátku 50. let v Sovětském svazu a pak byla přenesena do satelitních zemí. Hlavním úkolem bylo studium

"přežitků předkapitalistických a kapitalistických epoch" s cílem "eliminovat ty jejich formy, které jsou nezdravé a to v zájmu růstu komunismu" (Sovětská etnografie 1951). V zápase "zdravých" a "nezdravých" tendencí - což je jádro socialistického civilizačního procesu - "...Zde může a dokonce musí být i etnograf inženýrem duší, praktickým pracovníkem, pomáhajícím lidem v touze o urychlené dovršení kulturní revoluce.." (Nahodil-Robek 1960, 1).

Východoevropský etnograf socialistického období nebyl placen za to, aby se zabýval jemnostkami příbuzenských systémů nebo "Okruhu Kula". Od tohoto "inženýra duší" se očekávalo, že přiloží ruku při kolektivizaci zemědělství, eliminaci náboženství z veřejného života (etnografové zabývající se ateistickou propagandou jsou v českém článku označováni jako "lékaři lidských duší" /Nahodil 1961/) a při formování nových socialistických komunit. Vlezlost obsažená v těchto úkolech je srovnatelná s nejhroššími schématy řízené kulturní změny oznamované ve zprávách křesťanských misijních společností. Jako příklad může posloužit tento citát ze článku publikovaného v hlavním českém etnografickém časopise v roce 1962. Vyzdvihuje výhody socialistického bydlení pro družstevní rolníky: "...Již čistý a převlečený rolník vstoupí pak do světnice, která může být udržována v čistotě. Zde již mohou být koberce alespoň v místech určených pro pohodlný odpočinek. I na ten již nyní bude čas. Proto ve světnici vytvoříme pohovkový kout s gaučem, 1-2 křesly, stojací lampou a stolkem s odkládací deskou na denní a odborný tisk, rozečtělou knihu a ruční práce. Pěkný obraz, třeba zdařilá reprodukce, nad pohovkou a skupina pokojových květin u okna vytvoří tomuto koutu nejen krásné, ale i útulné prostředí, kde zemědělec může v kruhu rodinném prožívat milé chvílky odpočinku i přátelskou besedu se sousedem...Často útulnost místnosti ještě zvýšíme zařazením třeba jen jediného krásného kusu lidového nábytku, který se v usedlosti zachoval. Ten proteplí vzhled místnosti a zdůrazní místní svéráz..." (Štěpánek 1962, 86).

Když jsem poprvé četl tyto řádky, napadla mne Havlova "Asanace". Pak mne ale napadla jiná souvislost. Až do počátku 50. let prosazovala kanadská vláda tzv. "potlačovací zákon", který Indiánům zakazoval účast na potlačích a takových tradičních náboženských obřadech jako byl Tanec Duchů či jiné "nezdравé praktiky". Prosazování tohoto zákona bylo v rukou agenta úřadu pro indiánské záležitosti, vládního úředníka, který dohlížel na civilizační přeměnu domorodců v rezervacích. Tito lidé byli často milovníky indiánského umění a mnohé předměty, které dnes plní kanadská muzea, byly získány právě jimi. Přes obdiv k tomuto umění většina agentů projevovala jen pramálo úcty vůči tvůrcům téže kultury - vůči svým svěřencům. Pro ně byl dobrým Indiánem jen akulturovaný, civilizovaný Indián, který plně přejal hodnoty dominantní společnosti.

Severoameričtí antropologové se domnívají, že je věci profesionální cti upozornit již v úvodních přednáškách pro studenty prvního ročníku, že vždy bojovali na straně Indiánů v jejich zápase s agenty indiánského úřadu a s jejich moderními variantami. Z takto podávaného obrazu boje proti akulturačním schémátům dominantní společnosti skoro vyplývá, že American Anthropological Association považuje odpovědnost vůči tvůrcům studované kultury/společnosti za nejdůležitější (AAA 1990, 1). Takováto tradice odporu je těžko postřehnutelná ve východoevropské etnografii socialistického období. Od mnohých místních etnografů se očekávalo, že budou hrát roli, která silně připomínala roli "indiánského" agenta. Někteří předstírali ochotu, jiní přešli k pasivnímu odporu a další se účastnili z přesvědčení. Skutečná míra spolupráce a odporu zůstává neznámá, protože téma profesionální odpovědnosti zatím nepřitáhlo větší pozornost východoevropských kolegů. A to je po mém názoru jedna z hlavních překážek pro rozšíření západní antropologie za její současné hranice.

POUŽITÁ LITERATURA:

- American Anthropological Association: 1990 - Statements on Ethics. Washington
- Asad, T. (ed.): 1973 - Anthropology and the Colonial Encounter. London-Ithaca
- Fabian, J.: 1991 - Dilemmas of critical anthropology. In: Time and the Work of Anthropology. Chur:harwood
- James, V.: 1973 - The Anthropologist as reluctant Imperialist. In: T. Asad (ed.) - Anthropology and the Colonial Encounter.
- Nahodil, O.: 1961 - Současná etnografie a některé problémy vědecko-ateistické výchovy. Český lid 48, 1, 1-6.
- Nahodil, O. + A.Robek: 1960 - Etnografii plně do služeb lidu. Československá etnografie 8, 1, 1-2.
- Said, E.: 1979 - Orientalism. New York 1989 - Representing the Colonized: Anthropology's Interlocutors. Critical Inquiry 15, 205-225.
- Scheffel, D.: 1991 - Russian Old Ritualists. Anthropology Today 7, 2, 20-21.
- Ščeglov, A.: 1990 - Obirat ili prosvěščať?. Zlatostruj 1, 48-50.
- Štěpánek, L.: 1962 - Vývoj a perspektivy bydlení na vesnici. Český lid 49, 2, 80-86.

OPOZDĚNÁ RECENZE PŘEDČASNÉ EDICE

Jiří Traxler

Reminiscence nad nejnovějším vydáním písňového souboru Jana Jeníka z Bratřic.

Jan Jeník z Bratřic. Písne starodávné lidu obecného českého, namnoze nezbedné a pohoršlivé. K vydání připravil, doslov a ediční poznámku napsal Karel Dvořák, ilustroval Zdeněk Mězl, typografie Pavel Hrach, výběrová řada Klubu přátel poezie, Československý spisovatel, Praha 1989, 3. vydání, 128 stran (dále jen JD).

Knihkupecké jaro 1990. Erupce donedávna prohibitní literatury i jejích latentních podob, kryptadií. Vedle obskurních sešitových vydání parafrázovaných nebo fiktivních děl Sadových, Mussetových, Sacher-Masochových a Maupassantových, vedle tristních tuzemských pokusů o literární ztvárnění soukromých ipsačních představ¹ objevuje se na pultech ediční skvost. Knižka - jakkoli to zní banálně - útlá a sličná, příjemná už na dotek, pěkně ilustrovaná, promyšleně koncipovaná a pečlivě provedená, od předsádky až po tiráž plná poezie. Verše něžné i živočišné, svěží dialogy, pestrá paleta metafor, lechtivá hra dvojsmyslů, nekonečný sled vtipných nápadů a rýmovou náhodou inspirovaných představ... co všechno nezapříčiní eisnerovská kuplička! Komu by se zastesklo po jednoznačné erotických obrazech, komu by se zachtělo jadrných formulací ráže nejsilnější, najde je tu také. Ne však pro obrazy a obraty samé, ale pro jejich nezastupitelnou básnickou účinnost, vtip, říz, barvu, což všechno jsou prvky, s nimiž lze čarovat. Tvůrci, interpreti lidových písní podobná "kouzla" ovládají znamenitě, s minimem výrazových možností a na nepatrné ploše jedné dvou strof. Právě proto, že takové folklórní "dítko" je úzce determinováno co do obsahu, formy i užitých prostředků, dospívají k pozoruhodným výsledkům.

Listujeme edici Písň starodávň lidu obecného českého... , které kdysi před zapomenutím zachránil vysloužilý setník Jan Jeník rytíř z Bratřic a které k modernímu vydání připravil Karel Dvořák. Žel jenom připravil, vydání se nedožil.

Jan Nepomuk Vojtěch Baltazar Ignác Jeník rytíř z Bratřic pocházel z nezámžného vladyckého rodu.² Dlouhý a snad i šťastný život³ lze rozčlenit do čtyř výrazně odlišných období. Idyllické dětství (1756 - 1764) prožil v Radvanové na chudém Podblanicku. Pak nastává zlom - osmiletého Jeníka Jeníka odváží otec do Prahy (1764 - 1774) do Svatováclavského semináře. Jeník obdržel ferdinandskou fundaci, v jezuitském gymnáziu v Klementinu si odbyl základní stupeň vzdělání, absolvoval filozofii a započal studium práv. Přísný režim v koleji a svérázný způsob výuky ho poznamenaly na celý život. Odtud pramenil Jeníkův odpor k jezuitským výchovným a vyučovacím praktikám, nechuť k prázdňému memorování a nesouhlas s konfesní intolencí. Krátce před "vyzdvižením" Tovaryšstva Jeník z důvodů či příčin poněkud nejasných zanechává studia a odchází na vojnu, kde stráví plné čtvrtstoletí (1775 - 1799). Hned na počátku vojenské služby se zbavil dvou handicapů získaných v semináři: odnaučil se strachu ze strašidel a naučil se pořádně číst a psát. V době dovolených, za míru a na "kvartýrech" uvykl pohybovat se v salónech, zvláště tam, kde měli hezké děvče přiměřeného věku. Galantnost a dar společenské přitažlivosti mu vydržely do pozdního stáří. Za válečných tažení proti Turecku a Francii prokřížoval Evropu, byl víckrát lehce raněn - nepočítáme zranění milostná - a položil základ lásce sběratele. Roku 1779 si opisuje "směšnou modlitbu" z kapličky u Třebechovic, průběžně vede vojenský deník, uschovává kdejaký suvenýr, zaznamenává nápisy z historických budov, kostelů, soch a hrobů. Jako válečnou kořist si přiváží z Bělehradu turecké listiny (včetně zlomku koránu) a do paměti si vrývá písň i další výtvoř lidové slovesnosti kolující mezi vojskem. Mezitím zdědí panství ve Střezimíři,

ale nehodlá tam jít na odpočinek, nehodlá vůbec odpočívat: příliš si ho podmanila Praha (1799 - 1845), symbol a chlouba Království českého, centrum pro něj tak důležitého vlasteneckého a společenského života. Panství záhy nerozvázně prodá a v roce 1811 při státním bankrotu přichází o velkou část majetku. Jeho staročesky zabarvené vlastenectví se zvolna stává anachronismem, romantizující tendence se ho nedotýkají - zůstává josefínským osvícencem: dlouhý věk způsobí, že postupně pohřbívá své vrstevníky a většinu svých přátel. Devadesátiletý umírá téměř zapomenut. Je paradoxem dějin, že oznámení o jeho smrti přináší pouze německý časopis "Ost und West". Po zaplacení pohřebního zůstává po něm 593 zlatých a svérázné rukopisné dílo, pozoruhodné svým rozsahem, náplní, ideou i pojetím. Dílo, jemuž jsem dosud mnoho dlužní.

Nejdůležitějšími prameny k poznávání a chápání Jeníkova díla a osobnosti jsou čtyři řady objemných svazků, "Pamětihoden" respektive "Bohemik", a německy psaný "Vojenský deník". Dělí se o ně Praha s Brnem.⁴ Bohemika obsahují úvahy, zprávy, expresivní historická hodnocení, opisy listin i originální dokumenty především k době husitské (jež podle Jeníka sahá až do století šestnáctého), bělohorské a josefínské a také úctyhodné množství materiálu kulturněhistorického, národopisného a folklórního. Přes třicet let zapisoval, opisoval, kreslil, obkresloval a vlepoval nadšenec Jeník fakta a doklady, které začal shromažďovat už během vojenské služby a jejichž pramenná hodnota je dnes pozoruhodná. Dokumenty z archivů institucí zrušených za jeho života často nalezneme *jediné* v Bohemikách.

Z folklóru a etnografik zaznamenal pověsti, hádanky, přísloví, pořekadla, parodické modlitby a satirická skládání, opsal hrobové, kostelní a další nápisy, zachoval čelední řád, cedulky souchotinářky (ze zdravotních důvodů nesměla mluvit) a jiné kuriozity, kramářské a příležitostné tisky, popsal žerty našich předků, roční obyčejový cyklus a podblanickou svatbu, zachytil podstatnou část lidové zpěvohry, excerpoval kalendáře, Krameriovy noviny a cestopisnou literaturu, sepsal

historii poroby selského lidu. Zvláštní pozornost věnuje písním. Zapisuje si písně vánoční a koledy, taneční popěvky, městský folklór, historické písně, zákovská skládání, kramářské písně a soudobou umělou poezii na samém počátku folklorizačního procesu. Jádrem jeho písňového repertoáru jsou autentické lidové písně, tak jak si je pamatuje z radvanovského dětství a z dovolené ve Střezimíři, jak je slýchal mezi vojáky a jak se jim asi naučil v místech pobytu "svého" 35. pěšího pluku, například na Plzeňsku.

Odhlédneme-li prozatím od několika německých písní nejistého původu, které Jeník použil účelově,⁵ pomíneme-li celou řadu žánrově rozmanitých písní roztroušených po všech Bohemikách a některé další možné zdroje,⁶ jsou dnes dostupné jen dva Jeníkovy písňové soubory:⁷ Písně krátké starodávni (ý?) obecného lidu... (JP I, in: Boh. I, 1, s. 627 - 641) a Písně krátké v větším počtu starodávne... (JP IV, in: Boh. IV, 1, úvod svazku).

V souvislostech sledovaného tématu nebude na škodu podniknout exkurz do oblasti terminologie. Termín národní či prostonárodní píseň byl sice ještě v 19. století nahrazen pojmem lidová píseň, pod tímto pojmem však namnoze chápeme především venkovský písňový folklór, repertoár naplňující léta určité estetické, formální a žánrové kánony, řekněme sušilovsko-erbenovské. Kdybychom pro tento materiál rehabilitovali termín *národní píseň*,⁸ pak by se pod pojem *lidová píseň* (bez následných přívlastků) mohly zařadit i písně, které s vědomím nepřesnosti označujeme jako kramářské a jarmareční, kabaretní, městské, studentské, pololidové či zlidovělé, staropražské, kuplety, šlágry, odrhovačky... Vědomé tak misíme třídící hlediska funkční, tematická, provenienční a další. Do tohoto souboru bychom mohli zařadit i kryptadia, ryzí písně erotické a skatologické od vtipných, jadrných až po patologické. Absolutně vzato je totiž "lidovější" pouliční odrhovačka s mnoha folklórními atributy, dodnes "tolerantně" umístovaná na periferii folklóru, než básnická úprava od romantického sběratele, která v publiko-

vané podobě předtím nezněla. (Druhotně se tento "esteticky dokonalý" tvar šířil a šíří dodnes.)

Dostali bychom se k otázkám folklorismu, a odtud "nebezpečí" jeníkovským písničkám nehrozí.^{8a} Hrozilo a hrozí jim ze strany víceméně dobře míněných antologií erotik,^{8b} ze strany sběratelů erotické literatury a kuriozit a ovšem ze strany umravňovatelů, upravovatelů a cenzorů. Není nic nešťastnějšího, nic nedomyšlenějšího než vytrhnout pár písní z kontextu, poskytnout jim apartní ambaláž a pak je coby folklórní pandán galantní poezie vrhnout v plen nemravům a mravokárcům (mnohdy v jedné osobě). Písně uchované Jeníkem z Bratřic nejsou ani lechtivá senzace ani pornografie: je to - snad místy drsné působící, o to věrnější - reálný obraz lidového zpěvu⁹ určité (poměrně dlouhé) doby.

Jeník z Bratřic neměl ambice "historiografické", "etnografické" a "folkloristické". Byl sběratelem, lépe shromažďovatelem a uchovávatelem dokumentů a faktů k těmto oborům. Byl dokumentátorem, starozitníkem, zcela v intencích josefínského osvícenectví a starovlastenectví. Tento postoj z něho postupně učinil svéráznou až směšnou postavu pražské společnosti. Nashromážděný dokumentační materiál opatřoval úvahami, komentáři a zobecňujícími soudy. Jsou svědectvím o určitém typu myšlení, nezakreslují přitom faktografickou hodnotu dokumentů a zpráv a co víc: přinášejí další informace. Jeníkovy postřehy o charakteru písní, prostředí a okolnostech jejich provozování a z toho plynoucí důležitá fakta o tancích či hudební složce písní jsou toho příkladem.¹⁰ Nelze si však Jeníka-sběratele folklóru představovat jako terénního pracovníka: většinu písní, hádanek a úsloví si prosté uchoval v paměti. Snad svou paměť (později?) podepřel heslovitými poznámkami nebo seznamem, ale existence útržkovitých záznamů písní není doložena a není ani pravděpodobná. Nejsou-li ovšem takovým konceptem ony zvrácené buchlovské "Lieder" (JP III), o nichž nevíme nic a tedy ani to, zda se vůbec jednalo o sborník.

Dosavadní editoři vycházeli vesměs z dostupného a nejrozsáhlejšího Jeníkova písňového souboru umístěného v čele Buriánových Bohemik (JP IV, in: Boh. IV, 1) a doplnili ho několika písněmi ze skrovnějšího souboru z Bohemik Neuberských (JP I, in: Boh. I, 1), které Jeník v Boh. IV nezopakoval. Od počátku ovlivňovala vydávání těchto písní cenzura a jí vynucená editorská autocenzura. A tak Jeník, sám zaznamenávající písně (a nejen písně) co nejvěrněji, mimo jiné i proto, že nepočítá s jejich tištěním, je v edicích soustavně nejrůznějšími způsoby umravňován. Každé vydání písní je provázeno bojem editora s "molochem" purismu ve snaze uhájit z Jeníkova originálu maximum. Výsledek je lépe chápat jako "vítězství se ztrátami" než jako "prohru spojenou s dílčím úspěchem".

Proto zamrzí, když Pavel Janáček - byť jemně - ironizuje Jaroslava Markla za to, že ve svém vydání - označeném nadto jako studijní - "nečesaná" slova vytečkoval.¹¹ Okolnosti jsou známy, označení edice za studijní vydání bylo dodatečně provedeným zaštitěním, bez něhož by práce vůbec nevyšla,¹² a vytečkování vulgarismů jediným v rámci kritického vydání možným řešením jak repertoár zachovat kompletní. Expedování publikace bylo stejně pozastaveno, poté byla uvolněna pro badatele a studenty a prodávána pouze proti potvrzení nebo indexu. Dlužno vzpomenout - a to jen zcela na okraj - , že v pražské akademické prodejně brali taková nařízení s rezervou a že jsme si na jeden index odnášeli domů i deset "kousků" a s "obrozenským" nadšením je pak šířili. I potvrdilo se, že zákazy a omezení vyvolávají opačnou reakci a nemravný není materiál ale senzacechtivý přístup k němu (zde ovšem zabarvený studentskou recesí). Posedlost některých "bibliofilů" však zacházela tak daleko, že zcizili jediné exempláře jeníkovských edic jak z Knihovny Národního muzea, tak z Univerzitní knihovny v Praze.¹³ Co je nejsmutnější, ušetřeny nezůstaly ani prameny.¹⁴ To vše "díky" neblahé proslulosti Jeníkových písňových souborů, kterou získaly ještě za jeho života a nezbavily se jí dosud. Jejich

mimořádný význam¹⁵ přitom všeobecně uniká a vytrácí se i pravý smysl občasných edic.

V době preromantické podal totiž Jeník z Bratřic pravdivý výsek z lidového zpěvního repertoáru a za následného "panování" romantismu v tom pokračoval: přes občasná upozornění přátel trval na svém a nic na svých záznamech a na způsobu svých zápisů neměnil. Jen poznámky o vtipu a nápaditosti písní jsou častější a obrana písní intenzivnější. Je přesvědčen, že písně je třeba zachovat potomkům v autentické podobě, a co víc, je přesvědčen o umělecké síle této podoby.¹⁶ Jádrem jeho sběrů^{16a} tvoří typ "písní krátkých", které se notovaly už v náladě při tanci a o přestávkách mezi tancováním, kdy nebyl čas a nebyla chuť na "tirády". Píseň musela být svěží, krátká, vtipná. A tato vymezení, jak už bylo řečeno v úvodu, stimulovala lidové umělce k mistrným "maličkostem", k vrcholnému umění zkratky. Zanedbatelná není rovněž škála písní, které se zatím k folklóru řadí jen okrajově a které přesto přispívají k charakteristice soudobého lidového zpěvu. Mnohé byly zachyceny ve stadiu prvních krůčků k zlidování a přece a snad právě proto je vydavatelé z Jeníkových sběrů vyřazují nebo z nich ponechávají jen něco málo na ukázkou. Jeník tedy zachycuje lidový repertoár ve značném žánrovém rozpětí. Neméně imponující je časová dimenze Jeníkovy sběratelské činnosti. V polovině třicátých let 19. století připojí k dopisu své neteři text právě vzniklé jarmareční písničky, zatímco ve svých souborech fixuje mnoho písní, které si pamatuje z dětství na Mladovožicku, tedy z poloviny 18. století.¹⁷ Mapuje repertoár rozmezí osmdesáti let, jehož folklórní existenci poznal v reálu. Tím cennější jsou připojené informace k okolnostem a způsobu interpretace, popisy tanců a stručné charakteristiky nápěvů, jež bohužel zapsat neuměl. Snaží se alespoň postihnout formální a metroritmický obraz písní pomocí pečlivé reprodukce strofického modelu, přísným uváděním citoslovných partií, jednotlivých zvolání, opakovaných slov, slabik

a několikaslabičných útvarů. Romantický sběratel právě tohle odstraňoval jako nadbytečný ba rušivý balast:

Jeník (JM 87):¹⁸

Není tak paňmáma dbalá, dbalá,
jako když mě kolíbala, bala,
zpívávala mně písničky, sničky:
hajej, děvčátko maličký, ličký!

Čelakovský (III, 32):¹⁹

Není tak matička dbalá,
jako když mne kolíbala,
zpívávala mně písničky:
Hajej, děvčátko maličký!

Nápěv v Rittersberkovi (60)²⁰ přesně "padne" na slova "Jeníkovy" písně. Ostatně ji mají s Čelakovským oba od něho.

Jeník je důsledný - když v písni Sedláček v dvoře... (JM 111) chybí *hupi hupi hupi*, můžeme si být skoro jisti, že se v tomto variantu podobná výplň nezpívala. I když v Rittersberkově podání je (130). Jeník mohl znát jiný nápěv nebo verzi (starší?), v níž je závěr melodie v podobě instrumentální dohry respektive mezihry.

Rekapitulujeme: Jeník se snažil o věrné zápisy písňových textů po stránce obsahové i formální, melodie verbálně charakterizuje a mnohé uchovává tím, že je nezištně poskytuje hudebně vzdělaným sběratelům, k některým písním připojuje "paspportizaci", zaznamenává lidový zpěvní repertoár v plném znění a v dostupné žánrové šíři, neváhá uvést další slovesné druhy, narazí-li na ně (třeba v paměti), a to vše čini dlouhodobě a s vědomím historické, dokumentární, ale také umělecké, estetické hodnoty zaznamenávaných písní. Aplikuje tedy přístupy, které můžeme - v obecné rovině - sledovat tak-řka o století později. Byl pouhým bezděčným folkloristou?

S vydáváním Jeníkových záznamů písňových textů začal *Čeněk Zíbrt* v *Českém lidu* (1903) - a nezačal nejšťastněji. Neúplný otisk *Písní krátkých...* z *Neuberských Bohemik* (JP I, in: Boh. I, 1)²¹ je plný nepřesností "padajících asi na vrub" studentů ze Zíbrtova semináře.

Miloslav Novotný připravil vkusnou edici (1929), jež na ručním papíru v počtu sto sedmdesáti číslovaných exemplářů potěšila především bibliofily.²² Písně krátké lidu českého obecného... pojal Novotný (a následně typograf Method Kaláb)

jako fiktivní faksimile - užití švabachových liter se ukázalo jako nápadité řešení. Suplují diplomatickou transkripci a zároveň zněžňují dopad vulgarismů. Základem vydání jsou Písne krátké... z úvodu Buriánových Bohemik (JP IV, in: Boh. IV, 1), připojeny jsou - tam nezopakované - písne z Bohemik Neuburských (JP I, in: Boh. I, 1) a hádanky z Boh. IV, 1. Z písni umělých, "městských" a kramářských je otištěno jen několik, pro ilustraci. Obsah a rejstřík jsou spojeny v jeden celek, číslování je zmatečné, což je - vedle postesknutí nad nepatrným nákladem - jedna z mála výhrad k této "šikovně" pojaté edici.

Po třiceti letech přistupuje *Jaroslav Markl* k prvnímu kritickému vydání Jeníkových písňových záznamů (1959).²³ Přes potíže shora uvedené zhostil se tohoto úkolu se ctí a edice *Rozmarné písničky...* jako jediná dodnes slouží k náležité orientaci v Jeníkových písňových fondech. Mohli bychom se spolu s *Karlem Dvořákem* přimluvit za méně velkorysý přístup k reprodukci textů, ale na druhé straně dodat, že s ohledem na svérázný způsob Jeníkova zápisu jde o problém dosavadními editory nedořešený. Jen pro úplnost: řazení písni v abecedním pořádku je výhodné z hlediska orientačního, méně už co se týká celkového obrazu kompozice souboru. (Např. jsou odděleny od sebe texty se shodným nápěvem, rozmetány krátké písne z "michanic" aj). Záměrům tohoto typu kritické edice, kontaminující materiál několika pramenů, však bezesporu vyhovuje lépe. Připojená studie je objevnou a inspirativní prací na téma Jeník-"folklorista", stavěnou na základech *Dvořákovy* znamenité stati v Katalogu Jeníkovy výstavy.²⁴ Lze jen litovat, že není obsáhlejší a že *Jaroslavu Marklovi* nebylo dopřáno ještě se k ní po zdárném dokončení životního díla²⁵ vrátit.

Muselo uplynout dalších třicet let, aby se na Písne krátké... znovu dostalo. V reprezentativním výběru je zařadili do ukázkové edice v rámci záslužné moderní jeníkovské monografie (1989) "jenikologové" *Ella Illingová* a *Josef Polišenský*.²⁶ Jedná se o 68 polodiplomaticky

transkribovaných písní vesměs ze souboru v Buriánových Bohemikách (JP IV, in: Boh. IV, 1).²⁷

O rok později - podle tiráže paralelně - vycházejí Jenikovy písňové sběry v redakci Dvořákové (1989, expedováno 1990). V úvodu jsem naznačil, že jde o šťastný počín. Významný folklorista a vynikající editor, nedávno zesnulý Karel Dvořák, profesor na pražské filozofické fakultě, léta vedoucí katedry etnografie a folkloristiky a její doyen, se rozhodl uskutečnit v ediční politice kolem Jeníka zásadní zvrat. Dvořák-editor sleduje v zásadě tři cíle: 1) rozbit obecné mínění o Jeníkovi z Bratřic coby aberantním kumulátoru nemravných písniček prostou konfrontací s neretušovaným materiálem, 2) poprvé a v kompletu představit jádro Jenikových písňových sběrů (JP IV v kombinaci s JP I) široké čtenářské obci a 3) prezentací textů v podobě básnické sbírky nenásilně dovést čtenáře k tomu, aby si písně sám zařadil tam, kam právem patří: k trvalým kulturním hodnotám. Sledujme naplnění výše uvedených záměrů v inverzním pořadí.

1) Edice se ujalo nakladatelství Československý spisovatel, výběrová řada Klubu přátel poezie. Tedy ani bibliofilie ani účelový náklad ani studijní vydání. Básnická knížka se vším všudy. Nápaditá, citlivá typografie, adekvátně zvolené písmo, znamenité ilustrace. K obrazové složce lze připojit dvě poznámky. Zdeněk Mézl - ilustrátor edice - akcentuje ve zdánlivém rozporu s Dvořákovým záměrem právě erotiku a skatologii. Protože však to umí vkusně a vtipně (a s někdejšími tvůrci lidových písniček si v tom nezádá), patří jeho ilustrace k momentům pozitivním, rehabilitujícím kryptadickou tvorbu. Druhá poznámka se týká nesouladu ve vztahu editora a výtvarníka k tématu. Zatímco Dvořák pracuje s recentním materiálem - autentickými zápisy, Mézlovy práce jsou lidovým uměním inspirovány. Umělecky ztvárněný dřevoryt respektive dřevořez jako formální výraz této inspirace přísně vzato stylově neodpovídá provenienci většiny textů. Adekvátnější by pravděpodobně byly stylizované lidové "malůvky", ideálním obrazovým doprovodem pak reprodukce

odpovídajících autentických lidových výtvarných artefaktů. Byl by to jistě zajímavý ilustrátorský experiment, ale přesto experiment, vybočení z úzu, a jako takový by zřejmě oslabil vydavatelův záměr, takže i zde bylo účelnější nenásilné řešení: přizvat renomovaného ilustrátora majícího s obrazovým doprovodem obdobných publikací zkušenost, navíc oblíbeného a žádaného. Nebyl to těžký výběr a Zdeněk Mězl nezklamal.

Už bylo výše naznačeno, že Jeníkův způsob textového záznamu je svérázný, a s přibývajícím věkem se tato "osobitost" - zdá se - ještě prohlubuje. Z této skutečnosti bylo třeba vycházet při přípravě textů. Základní podmínkou zdaru edice je moderní transkripce přizpůsobená čtenářskému vydání:²⁸ je otázkou, do jaké míry má - při zachování věrnosti textu - šetřit právě Jeníkovy pravopisné zvláštnosti (ne vždy pochopitelné zdůrazňování slov podtrháváním či užitím tučných liter,²⁹ velká počáteční písmena u substantiv, přebujelá interpunkce a naopak absence značení kvantity samohlásek³⁰). Nezbyvá než řídit se tu citem a zkušeností s obrozenským jazykem u Karel Dvořák je k tomuto úkolu jedním z nejpopovolanějších.^{31a} Tok poetických textů neruší číslováním,³¹ zachovává původní pořadí, připojuje sporadické názvy písní, a veškerá Jeníkova paralipomena, výrazně typograficky a barevně odlišena, ponechává v textu. Tento přístup významně umocňuje celkový dojem a přibližuje čtenáři originál textu. Aby naznačil, že jde o propojení několika pramenů, opatřil Karel Dvořák - podobně jako ostatní editoři³² - sbírku vlastním názvem, parafrázujícím rozvinutý název Jeníkův. To ovšem může vést a také vede u uživatelů k následné záměně označení edice a pramenu.³³ Vydání je zakončeno zasvěceným doslovem, v němž Dvořák osvědčuje své stylistické schopnosti. Obecná srozumitelnost a poutavost jde ruku v ruce s odbornou úrovní textu. Na několika stránkách dokáže uvést čtenáře do problematiky lidové ústní poezie i prózy, pohovořit o erotických symbolech, o kryptadické písňové vrstvě i předestřít ve výstižné zkratce život i osobnost Jana Jeníka z Bratřic.³⁴

2) Edice byla vydána nákladem 16 000 výtisků, což je pořádný skok oproti symbolickým tirážím předchozích vydání.

3) Při výběru exemplářů vychází Dvořák především z Jeníkova kompletu v Buriánových Bohemikách (JP IV, in: Boh. IV, 1) doplněného o několik nezopakovaných písní z Bohemik Neuberských (JP I, in: Boh. I, 1):³⁵ poprvé otiskuje celou úvodní pasáž z Boh. IV, 1, Česká řeč..., explikující (už v originálu) dále uvedený písňový materiál, a prozaickou anekdotickou ouverturu k písni Světe, co to máš za mužský... jakož i její 4. a 5. strofu, nepublikovanou dosud zřejmě z ohledů konfesních. Texty jsou podány vskutku věrně, bez retuší a eufemismů a v moderní transkripci nepůsobí nikterak obhrouble. Zároveň však ani neobratně nebo archaicky, což je první překvapení pro ty, kteří si krátkým spojením pověstné lechtivosti písní s titulem *rytíř* z Bratřic vytvořili představu jakýchsi středověkých kurtoázních *sprostáren*. To je jistě plus proti předcházejícím edicím. Není tu archaizující kurent ani rušivé (a vlastně akcentující) tečkování. Písne nás okamžitě zaujmou svým vtipem, vtáhnou nás do svého poetického světa, takže občasné vulgarismy chápeme zcela funkčně, jako nezastupitelný stavební, stylotvorný prvek. Někdy zastávají funkci sloganu, někdy celou píseň inspirují, jindy pointují. Už po přečtení několika písní je jasné, že Jeníkovy občasné poznámky o jejich zvláštní nápaditosti a ostrovtipnosti³⁶ nejsou zastíracím manévrem či dodatečnou omluvou, ale trpělivým objasňováním jejich patřičnosti a jedinečnosti, plynoucím z Jeníkova upřímného přesvědčení. Jako jeden z mála pochopil - a zůstal v tom nezviklán - , že vyhraněná komičnost těchto krátkých písní odhaluje něco z naší národní povahy, specifický český humor a smysl pro něj, zrcadlící se po staletí v naší literatuře latinsky psanou Kosmovou "Kronikou českou" počínaje a Haškovým dílem³⁷ zdaleka nekonče.

Hodnocení tohoto zdařilého vydání se však nemůže vyhnout méně příjemnému faktu: i zde došlo k cenzurnímu zásahu, jak bývalo zvykem dobře zamaskovanému, avšak v tomto případě

zvláště trapnému vzhladem k okolnosti, že Karel Dvořák se finálních prací na edici nedožil. Z rozhovorů s ním vím, jak se na výsledek těšil, jak stále zdůrazňoval, že jde o úplné vydání (písni lidové proveniencie), a jaký projevoval zájem o stav tehdy připravované paralelní hudební jevištní podoby. Protože jsem měl díky tomu možnost nahlédnout do Dvořákova definitivního rukopisného znění, je mi známo, že připravil k tisku ne sice kritickou (vždyť jde o čtenářské vydání pro Klub přátel poezie), ale zato první kompletní³⁸ edici v plném znění: bez vytečkovávání slov, bez oslabování jejich účinku použitím švabachu, bez zašifrovávání pomocí azbuky či řecké abecedy, bez vynechávek!

Výsledek: chybí pět písní. Přesněji: čtyři a půl písně.³⁹ Došlo k absurdní situaci, že i uvnitř skupiny písní obsahujících "nepatřičné" obraty a obrazy, přestože byly tyto písně konečně vzaty na milost, vytyčil kdosi docela subjektivně jakousi hierarchii oplzlosti a vrcholná čísla pak "doporučil" vynechat. Je až stydno při představě, jak někdo váží stupeň nemravnosti té které písně, jak zvažuje, není-li tento obraz příliš živočišný a tamten příliš zvrhlý, jak hledá "rozumnou" mez, za níž nelze jít při označování genitálií, jak je ochoten tolerovat exkrement, ale jen pokud není předmětem "výstředního" básnického obdivu a jak nakonec s pocitem odpovědnosti a společenské prospěšnosti s ulehčením rozhodne, že v jedné písni dvakrát *polib nás v prdel*⁴⁰ je mnoho a že tedy celá sloka musí ze sazby. Není právě toto nemravné?!

Pět písní ubylo, naproti tomu v ediční poznámce přibyl odstaveček oznamující, že *bylo rozhodnuto přece jenom několik málo krátkých popěvků...* atd. Tedy nikoli dvořákovský plurál rozhodli jsme, nýbrž trpné (a trpké) *bylo rozhodnuto*. Nemyslim, že to psal Karel Dvořák. A jestliže ano, pak ono *bylo rozhodnuto* je výmluvné a jednoznačně dešifrovatelné.

Nerozepisoval bych se o tom všem obšírně, kdyby se na Jenikovy Písně nedostávalo jednou za třicet let a kdyby měl Karel Dvořák možnost uvést to v příštím, svobodném vydání na

pravou míru. Tak tomu žel není a lze jen konstatovat, že editor nebo redaktor byli dovedeni ke kompromisu a že se tak stalo škodolibou shodou okolností právě na prahu nové a doufejme cenzuryproště éry. A že se tedy z tohoto hlediska Písne starodávné... poněkud předešly.

Dalo by se namítnout, že je-li hlavním smyslem Jeníkových písňových sběrů něco docela jiného než shromáždit sumu obhroublých písní, pak vynechání několika "nejdrsnějších" skutečně celkový obraz práce nezkreslí a nepoškodí. Jsou to však právě ty písně, na jejichž příkladu Jeník ukazuje, že hrubost zde není samoučelná,⁴¹ že jde zároveň s nápadem, vtipem, pointou. Jsou to tedy klíčové písně, ony písně, které Jeník neochvějně brání, a jejich vynechání je popřením smyslu jeho práce. A vlastně i práce Dvořákovy, protože jeho názory v doprovodné stati jsou pak místy v rozporu s realizací. Domyšleno do konce by takovýto zásah de facto mohl navozovat dojem maskování určité nekalosti v záměru publikace. Nadto jakýkoli náznak škrtů v práci tohoto druhu přirozeně způsobí u čtenářů zveličené představy, vyvolá vizi "bůhvičeho", což pošramocené pověsti Jeníkových sběrů na kráse nepřidá. Navíc chápání vulgarismu - podobné jako komismu - se v průběhu doby mění, mění se míra lascivity slov, jež je relativní i z pohledu horizontálního,⁴² obojí to často souvisí s pozvolným přenesením slovního významu (srv. pozn. 28), a tak je nezřídka umravňováno něco, co minulým generacím vůbec neznělo nemravně nebo co tak nejspíš nebude znít našim potomkům. Ale především: nemáme právo na autentickém materiálu z kterékoli doby cokoli měnit a cokoli z něho zamlčovat.

Jsem si vědom absurdnosti situace - a naznačil jsem to v názvu své práce -, kdy ze současného pohledu hodnotím publikaci připravenou do tisku v době předpřevratové, a věren předchozímu příměru rád konstatuji, že přes shora uvedou výhradu jde o vítězství. Se ztrátou pěti písní. Nechtěl jsem volat po nápravě něčeho, co už neexistuje, pouze neumím zastít nádech rozčarování nad knížkou, která se mi líbila a

o níž jsem doufal, že ji budu moci bezvýhradně pochválit. Pro většinu čtenářů zůstane jeden z posledních (věřme) cenzurních zásahů utajen, celkový dojem z knihy to neovlivní a základní vydavatelovy záměry budou naplněny. Skupina zasvěcenců, folkloristů a milovníků Jenikova díla však pocítí záblesk zklamání nad dobře myšlenou, pečlivě připravenou, krásně provedenou leč nešetrným zásahem poškozenou edicí, krčící se jaksi zahanbeně ve stínu *necenzurované*, hrdě rozprostrané prvoplánové erotické literatury všeho druhu a úrovně.

Tolik tedy k nejnovější edici lidových písní zapsaných Jeníkem z Bratřic. Při příležitosti jejího hodnocení jsem se pokusil stručně charakterizovat a vzájemně srovnat edice předcházející. V každé z nich najdeme poučení pro budoucí práci s tímto materiálem, jakož i pro budoucí kroky ediční. Sto let starý *Zíbrtův* zájem - ve své době významný - a jeho realizace poznamenaná negativními důsledky Zíbrtova kvantitativismu nás spíše poučí o tom, jak by se při vydávání písní postupovat dnes nemělo, *Novotného* nápad zařadit hádanky (laděné vesměs eroticky) nás povede k připojování dalších slovesných druhů a také etnografik, shodně s *Marklem* a - díky novým skutečnostem⁴³ - s menší skepsí připojíme nápěvy, bez skrupulí zařadíme písně rozličné provenience včetně německých a uvedeme co nejbohatší komparační odkazy, pokus *Illingové* - *Polišenského* o větší míru diplomaticnosti v přepisu textů jistě podníti další úvahy o způsobu transkripce tohoto osobitého rukopisného výtvoru⁴⁴ - jejich apel týkající se významu folklórního a etnografického materiálu v Bohemikách⁴⁵ jistě nezůstane nevyslyšen - a *Dvořákovo* pojetí nás zavazuje k šetření kontextů, k dodržení původního pořadí písní, k zachování koncepce a formální stránky originálu a inspiruje nás konečně k nezanedbatelné péči o vnější podobu edice coby uměleckého knižního artefaktu.

Je snad dostatečně naznačeno, že vyvstává potřeba úplného, kritického vydání folklórních sběrů, etnografik a kulturněhistorických střípků z Jenikova pera.⁴⁶ Shromážděné listinné dokumenty a historizující Jenikovy úvahy jistě budou

i nadále předmětem historiografických zkoumání. nás však zajímá doba, kterou Jeník přímo prožil a k níž snesl a okomentoval spoustu materiálu.⁴⁷ Je to významný a vydatný pramen pro etnology a folkloristy a jeho kriticky provedené zpřístupnění by mělo být prvním krokem podmiňujícím následné práce teoretické. Ostatně by to byl pěkný symbolický čin k sto padesátému výročí Jeníkova úmrtí (1995),⁴⁸ když sté (1945) bylo zasuto vlivem událostí významnějších. A pěkné obohacení ruchu kolem "Jubilejní národopisné výstavy", jež by mohla a měla jeníkovského výročí tematicky, programově i propagačně využít, a ne je zastínit nebo pominout.

POZNÁMKY, VÝBĚROVÁ BIBLIOGRAFIE, PRAMENY

Doc. dr. Lubomíru Tyllnerovi a dr. Miloši Tomandlovi upřímně děkuji za cenné rady, připomínky a morální podporu.

Při korektuře si uvědomuji, že text poněkud zastaral (psáno v zimě 1991-1992) a zároveň znovu zaktuálněl, zejména v pasážích "doufajících" v budoucí absenci úřední cenzury. Televizní osudy vtipného, podle mého názoru nevinného a v podstatě osvětového videoklipu Láska je láska jsou jakoby objednaným příkladem k našemu tématu. Lascivita se opět hierarchizuje, puristé jsou znovu "ve svém živlu" a hlavně: zase na rozhodujících místech. Co by byl mravokárce bez pravomocí? Pouhý kverulant.

1) Despekt není vždy na místě - půjde o vydatný pramen pro sociology a etnology a za čas i pro folkloristy a literární historiky.

2) Jeníkův rodokmen uvádí Alois Kučík, Jan Jeník z Bratřic, Praha 1948, příl. s. 55.

3) *Vybraná jeníkovská biografická literatura:*

Ferdinand Čenský, *Z dob našeho probuzení*, Praha 1875:
Ella Illingová - Josef Polišenský, *Jan Jeník z Bratřic*, Melantrich, Praha 1989:

Alois Jirásek, *O panu Jeníkovi. Z dávna i nedávna*, Praha 1913:

Jan Jeník z Bratřic, *Z mých pamětí*, ed. Josef Polišenský, ELK, Praha 1947:

Primus Sobotka, *Jan Jeník z Bratřic a jeho zápisky*, ČČM 54, 1880, s. 3n, 278n:

Rudolf Tschorn, *Jan Jeník rytíř z Bratřic*, in: *týž, Z galerie českých vojáků. Z doby probuzení*, Svaz rotmistrů, Praha 1925.

4) *U základních pramenů zachovávám Illingové - Polišenského značení s malou úpravou interpunkce (na příslušných místech c. d., kde je také popis pramenů), pro jednotlivá písňová sebrání zavádím značení vlastní (pozn. 7 zde):*

Pam. 1809 (Pamětihodno), *Pamětihodno všelijakých... národu českého se dotýkajících věcí. Ze starých knéh sebráno*, díl 1, 1809, KNM (Knihovna Národního muzea v Praze) V D 6 (snad přípravný svazek k Boh. I, snad míněn "načisto", ale Jeník s ním nebyl spokojen a začal znovu):

Boh. I, 1 - 6 ("Neuberská" Bohemika), *Pamětihodno všelijakých... národu českého se dotýkajících věcí: ze starých knéh a ze starých rukopisův sebráno*, díl 1 - 6, 1810 - 1819, KNM V D 6:

Boh. II, 1 - 5 ("Valdštejská" Bohemika), *Pamětihodno všelijakého (sic)... národu českého se dotýkající věci. Ze starých knéh a ze starých rukopisův sebráno*, díl 1 - 5, 1820 - 1831, KNM XVIII B 61:

Boh. III, 1 - 7 ("Mauermannova" Bohemika), *Bohemica aneb Zbírka rozličných příběhů u památných věcí Království českého se tejkajících, též i kratinké sepsání života mnohých... zasloužilých Čechův...*, díl 1 - 7, 1834 - 1838, KNM IV G 13:

Boh. IV, 1 - 4 ("Buriánova" Bohemika), *Bohemica neb Zbírky národu našeho českého se dotýkajících případnostech, kterak naši předkové bývali veselé mysli, jak velice milovali zpěv a hudbu...*, díl 1 - 4, 1838 - 1841, KNM IV G 13 (sic):

Vojenský deník, *Tagbuch des merkwürdigen Vorfällen meiner Dienstzeit... Pilsen, den 15. Juni 1799*, krasopisná autorská kopie kolem 1830, vloženo 63 dokumentů, SOA (Státní oblastní archiv) Brno G 138 592, fotokopie KNM XVIII D 9: výběrová edice v českém překladu in: Jan Jeník z Bratřic, *Z mých pamětí*, ed. Josef Polišenský, ELK, Praha 1947.

5) Uvádí je jako zjevný příklad "neohrabanosti" a nedostatku "ostrovtipnosti" německých lidových písní ve srovnání s písněmi českými "k sluchu a srdci" znějícími. Srov. JD (Dvořákova edice), s.12.

6) Budou předmětem jiné práce: srov. např. JP VI a JP VII v násl. poznámce.

7) *Přehled Jeníkových písňových sběrů:*

JP I (1810) - *Písně krátké starodávni (ý?) obecného lidu, které při muzice neb hudbách sobě dávali hráti, při čemž tak vesele zpívajíc tancováno bývalo*, in: Boh. I, 1, s. 627 - 641:

JP II (1832) - *Písně krátké větším počtem starodávne lidu obecného českého, kteréž při muzice neb hudbě dávaly se hráti, při čemž od tanečnicků vesele zpíváno i tancováno bývalo, nedostupný exemplář:*

JP III (1836) - *Lieder*, chybí v SOA Brno. **nezvěstný exemplář:**

JP IV (1838) - *Písně krátké v větším počtu starodávne lidu obecného českého, kteréž při muzice neb hudbě dávaly se hráti, při čemž (sic) od tanečnickův vesele se zpívalo a notně tancilo neb rejdovalo*, in: Boh. IV, 1, s. 9 - 75:

JP V - ostatní písně (kromě JP I - IV) roztroušené po Boh. I - IV, po písemné pozůstalosti a korespondenci (včetně německých):

JP VI - *Písně od doktora a krajského lékaře v kraji Kouřimském J.(?) Vrabce*, KNM IV H 55:

JP VII - písně z jiných sbírek, které (buď celé, nebo v některé ze svých složek) prokazatelné či pravděpodobně pocházejí od Jeníka. Jedná se zejm. o sbírky Čelakovského a Rittersberkovu (Jeníkem glosovaný exemplář) a o některé rkp. guberniálních sběrů - naskýtá se možnost po pečlivé kritice připojit další nápěvy.

8) Neoficiálně termínů *národní resp. prostonárodní píseň* pro tuto písňovou vrstvu stejně používáme, abychom se vyhnuli předlouhému *lidová píseň v užším slova smyslu* nebo nepřesnému *venkovský písňový folklór* a jiným opisům.

8a) Během práce se dozvídám o zvukové edici *Darebné písničky*, mající vycházet z Jeníka resp. z K. J. Obrátla, Kryptadia. Příspěvek ke studiu pohlavního života našeho lidu, I - III, Praha 1939. S Jeníkem však má společnou pouze Mězlovu ilustraci na "košilce". Srov. JD, s. 41 a *Darebné písničky*, fonokazeta, převz. snímky ČR Plzeň, úč. Kapela Úsměv, řídí Zdeněk Bláha, Konrádyho dudácká muzika, Panton, Praha 1991. Zákonitě dojde ke konjunktuře jeníkovského repertoáru, jeho umělecká prezentace bude však - domnívám se - ještě svízelnější než "pouhé" věrné otištění.

8b) Srov. např. *Erotika českého obrození*, sest. Jiří Hrubý, edice soukr. tisků Rajska zahrada, Zdeněk Nožička, Praha 1928.

Sestavovatel antologie sám chápe publikaci jako obhajobu sběratelů erotické literatury.

9) Jedná se nejen o zpěvní repertoár venkovského lidu, ale - jak napovídá sám Jeník - o lidový zpěv obecně.

10) Na přísl. místech odpovídajících originálu podává Jeníkova paralipomena právě Dvořákova edice (JD).

11) Pavel Janáček, *Dějiny pruderie v Čechách*, Literární noviny, 14.5.1990. Zmiňuje se o Marklové edici Jeníkových písňových záznamů, (JM - viz pozn. 23 zde). Dojde-li k cenzurnímu zásahu, je částečné vytečkování vulgárního výrazu určitě méně "bolestivým" vydavatelským řešením než užití eufemismu, perifráze apod. Např. verš *s.al. s.al. s.al.* tečkovaný v Marklové jeníkovské edici, reprodukoval

eufemisticky už Rittersberk (110) jako *smál se, smál* (v "kolovratské" verzi je *šral, šral, šral*) a zcela tak změnil smysl a zrušil pointu písně - pravděpodobně ještě s následným z toho plynoucím zásahem do její formy a melodie. Často tak dochází z k řetězení úprav - zejména je-li vulgarismus rýmotvorný - a výsledek bývá "o něčem jiném".

12) Hned na rubové straně titulního listu JM je verzálkami uvedeno, že práce vyšla s podporou ČHF a ve spolupráci s ÚEF ČSAV v Praze. Formulace *studijní vydání edice vyšlo* je dostatečně výmluvná.

13) Srov. JM, s. 9 v pozn.

14) V Jenikové *pozůstalosti* (SOA Brno, fond Berchtoldové, G 138) chybí dnes mj. sborník písní z r. 1836 (JP III). Srov. Illingová - Polišenský, c. d., s. 131, pozn. 11.

15) Význam Jenikových zápisů pro současnou folkloristiku zdůrazňují ve statích v rámci citovaných edic Dvořák, Markl a Illingová s Polišenským.

16) Srov. JD, s. 12, 14, 67.

16a) Užívám termínu *sběr*, i když výstižnější by asi v Jenikové případě bylo *sepsání* nebo pod.

17) Jeník zaznamenal tvary, v nichž se písně ustálily kolem r. 1760 - patří tedy prokazatelně k nejstarším zachyceným podobám autentických lidových písňových textů u nás. S jediným háčkem: není jisté, ktelé ze zapsaných písní znal už od dětství.

18) JM - viz pozn. 23 zde.

19) *Slovanské národní písně sebrané Františkem Ladislavem Čelakovským*, díl 1 - 3, Praha 1822, 1825, 1827. Kritické vydání: ed. a autor studie Karel Dvořák, nakl. Ladislav Kuncič, Praha 1946.

20) *České národní písně - Böhmische Volkslieder* (ed. Jan Ritter z Ritterberka), Karel Barth, Praha 1825. Nové, kritické vydání in: Jaroslav Markl, *Nejstarší sbírky českých lidových písní*, Supraphon, Praha 1987, s. 217 - 445.

21) JZ I - Písňe sebrané od Jana Jeníka z Bratřic na sklonku věku 18., ed. Čeněk Zíbrt, ČL 12, Praha 1903, s. 165 - 169. Neúplný a nepřesný otisk JP I, spíše výběr. Název je spekulativní a zavádějící.

JZ IV - Jan Nepomuk Jeník rytíř z Bratřic..., in: Bibliografický přehled českých národních písní, sest. Čeněk Zíbrt, ČACFJ, Praha 1895, s. 13 - 15. Neúplný soupis čísel z JP IV v pořadí originálu.

22) JN - Písňe krátké lidu českého obecného, jež sebral Jan Jeník rytíř z Bratřic, c. k. hýťman, ed. Miloslav Novotný, graf. upr. Method Kaláb, nakl. Karel Zínek, Praha 1929, 96 s.

23) JM - Rozmarné písničky Jana Jeníka z Bratřic. Kritické vydání, ed. a autor studie Jaroslav Markl, SNKLHU, Praha 1959, 80 s., 4 faks. v textu, 9 nápěvů na přísl. místech (u písní s připojenými notami schází samost. zopakování 1. sloky v rámci reprodukce textu).

24) Karel Dvořák, úvodní stať katalogu výstavy Jan Jeník z Bratřic, Národní muzeum - Náprstkovovo muzeum, Praha 1956, s. 3- 10. Tam je i jeníkovská bibliografie, s. 32 - 35.

25) Jaroslav Markl, Nejstarší sbírky českých lidových písní, Supraphon, Praha 1987, 1. vydání, 684 s. vč. text. příloh, rus. a něm. resumé. Obsahuje studii a kritické edice Rittersberkovy sbírky, Kolovratského rkp. (bez duchovních písní), anonymní sbírky, gub. zápisů z Hluboké a z Hosína, sbírky ze Sadské, něm. lid. písní a instr. melodií k lid. tancům: souhrnně 538 melodií a 453 písňových textů.

26) JIP - Ella Illingová - Josef Polišíenský, Jan Jeník z Bratřic, kniž. Odkazy, Melantrich, Praha 1989, 1. vyd., 296 s., 40 s. obr. příloh s vlastní pag. Výběrová edice písní na s. 137 - 152.

27) Diplomativující přepis (užitý pouze u písňových ukázek) sugeruje dojem insitního textu, což může být záměr: nešťastně však vypadly z ediční poznámky právě specifické metody transkripce těchto písňových textů. Čtenář neznající original je dezorientován, tím spíše, že ze čtyřiceti

faksimilií není lidovým písním věnováno ani jediné (*Soumrak* není aut. lidová píseň, její zápis je atypický, výjimečně užité noty Jeník neuměle kopíruje z nějaké předlohy: srov. JIP, příl. 32). U Markla je na to - byť skrovně - pamatováno: srov. JM, s. 9, 13.

28) Jeník zde "připravil" pro vydavatele řadu oříšků: příkladem za všechny je 3. a 4. verš 1. sloky písně Hned jak jsem ráno vstal... Srov. JP I, (16): JP IV, (7): JN 7: JM 25: JIP (7), s. 139: JD (7), s. 17n. Dvořákovo řešení se mi tu nezdá optimální. 2. verš *tak jsem se našoustal* je klasickým případem postupného přenesení slovního významu, zcenzurovat takový obrat by byla blamáž: píseň by ostatně stála za samostatnou úvahu. V transkripci *steklá* jako *vzteklá* v daných kontextech cítím u JD editorskou autocenzuru, porov. např. JD, s. 19 s JN, č. 11 a JD, s. 98 s JN, s. 61.

29) Mohlo by to mít i vztah k přednesu či k hudební složce písní, obdobné postupy v ostatním textu však o tom nesvědčí. Illingová - Polišenský (JIP) se správně snaží tuto zvláštnost při transkripci postihnout: je jen otázka, zda právě jejich způsob je nejšťastnější. Srov. pozn. 27 zde.

30) Odlišnost Novotného (čárka buď na samohlásce nebo na předchozí souhlásce, JN, s. 86) a Dvořákova (čárka důsledně nad předchozí souhláskou, JD, s. 116n) výkladu Jeníkovy grafiky "ě" se mi jeví z hlediska moderní transkripce jako nepodstatná, ostatně - a v tom bych se přikláněl k Novotnému - lze těžko jednoznačně rozhodnout. Odpovídá-li skutečnosti domněnka Dvořákova, pak není rozkolísané použití čárky *nad* nebo *před* "e" způsobeno nedůsledností ale písařským rozmachem.

31) To je klad čtenářského vydání: zato citelně schází abecední rejstřík textových incipitů či alespoň očíslovaný seznam písní v obsahu, který by průběžné číslování nahradil. Zřejmě je to důsledek Dvořákovy absence při závěrečných pracích. Pragmatici v Jeníkově originálu neuvádí nikdo z editorů.

31a) Neúnavný editor děl Máchových, Čelakovského, Erbenových, Němcové, Mrštíků, národopisných sběrů spolku Slavia aj.

32) S výjimkou JIP, kde je výběr pouze z JP IV.

33) Srov. např. Viktor Šlajchrt, Diktatura sexu, Literární noviny 3. č. 7, 20. - 26. 2. 1992, s. 1, 3. Namísto označení pramene uvádí Dvořákův název edice, navíc nepřesně. Pasáž o lidové kultuře je chimérická, celý článek diskutabilní, snad záměrně.

34) Dvořákův podíl na ocenění Jeníkova díla moderní folkloristikou zdůrazňují Markl a Illingová s Poliškým. Srov. JM, s. 5 a Ill. - Polišk., c. d., s. 9, 122.

35) Konkordance JD s ostatními jeníkovskými edicemi a s originály je součástí recenzentovy připravované práce pro ČL.

36) Srov. JD, s. 10, 12, 14, 55, 67, 86n.

37) V této souvislosti připomeňme, že Haškův (a následně Vaňkův) *Dobrý voják Švejk* je vydatným druhotným pramenem pro folkloristy: srov. *Písničky Josefa Švejka*, ed., autor doslovu a písňových medailonků Václav Pletka, hud. transkripce Jiří Traxler, Supraphon, Praha - Bratislava 1968, 1. vyd., 192 s.

38) Totiž *relativně* kompletní - jde o edici lidových písní v zúženém smyslu slova.

39) Jedná se o písně Zahřejte mi, muzikáři...^a (JP I, (21): JP IV, (20): JZ IV, (20): JN 20: JM 154), Ptala se Zuzana Kuby...^b (JP I, (101): JP IV, (102): JZ IV, (102): JN 87: JM 109), Když jsem šel okolo vrat...^c (JP IV, (103): JZ IV, (103): JN 88: JM 58): Hejbalíček přes špaliček...^d (JP IV, (108): JZ IV? (108): JN 93: JM 22) a o 2. sloku písně Bassama lelky terentete... s incipitem *Polib nás v prdel, zesral bych tě*...^e (JP IV, (109): JN 93 (druhá v pořadí), JM 8).

a) Vynechána i s nadpisem *Jiná tou melodií*, nadpis *Těž jiná* (vztahující se k této informaci) před následující písní je pak nonsens. Verbální přiblížení hudební podoby písní je pryč. To by Dvořák nedopustil. Důvod: jediné vulgární slovo. Geometrickou podobu diskriminovaného termínu přináší alespoň

viněta, kterou typograf pohotově zařadil místo písně. Srov. JD, s. 24.

b), c) Měly následovat po písni Tatičku starý náš... Srov. JD, s. 64.

d) Vynechána i s nadpisem *Dle uherské melodie, kteráž pěkná jest*. Vzhledem k tomu, že následuje píseň Bassama lelky terentete..., dalo by se z této informace usuzovat na nějakou souvislost obou písní či snad - při poněkud rozdílném strofickém modelu - na "dvoudílnou" formu. Ba mohla by nás tato poznámka jednou dovést ke konkrétnímu nápěvu. Jeník sám považuje d) a e) za dvě sloky jediné písně. Přinejmenším je to svědectví o asociativním řazení písní. Srov. JD, s. 66.

e) Škrtnuta 2. sloka, právě ta dosud žije v terénu (aut. vlast. sběry). Následuje neadekvátní ilustrace a teprve pak Jeníkův explikativní text. Vynechání dvou vulgárních písní mj. zkruslilo smysl tohoto textu: Jeník jej záměrně vsunul za píseň silného kalibru, nicméně nápadité a vtipné. Porov. JD, s. 66n s JN, s. 42n.

Není v záměru této práce otisknout proskribované písně - zájemce je nalezne v Novotného či Marklově edici - a uvažovat nad důvody, které vedly k jejich vynechání. Jen stručné resumé: cenzora zjevně irituje kumulace vulgarismů, náznak sexuální deviace, naturalistická deskripce koitu, "dekadentní" glorifikace skatolu a termín *kunda*.

Pro zajímavost: potíže s mravnostní ale i náboženskou a politickou cenzurou měl při vydávání Jeníkových písňových zápisů už Zíbrt. Z pouhého *soupisu* písňových počátků v Bibliografickém přehledu (JZ IV - srov. pozn. 21 zde) byly vyřazeny incipity Bassama lelky terentete... a Sral, sral, sral, trávy se držel...: incipit Hop, holka, ty jsi prdla... byl zkrácen na Hop, holka... a následující písně Stál jsem tam na pavlačí... a Hop, holka, mazej boty...raději vynechány resp. chápány jako součást první písně. (Oba texty *Hop, holka* slučuje i Markl, JM 26, ačkoli Jeník je výslovně podává jako *různé* písně se stejnou melodií.) Píseň Hop, holka, slíkní kabát... (snad "archetyp"), v Zíbrtově *soupisu* o třicet čísel

dále, už má zase plný incipit. Pravděpodobně až v korektuře byl vynechán písňový začátek Kdyby se kněží ženit směli... - uprázdněné místo zaplnil o potřebný počet liter prodloužený předchozí incipit Mohla jsem se dávno vdát, vdát, vdát, *nechtěla mi máma dát, dát, dát...*

Při otisku písňových textů z Boh. I, 1 (JP I) Zíbrt cenzurní problémy naznačuje: "Pokud možná, otiskují z této sbírky písňě..." (srov. JZ I, s. 165) - a má proč: ze sto pěti písní chybí polovina. Markl, vědom si neúplnosti a nepřesnosti Zíbrtova otisku v ČL 12, použil ho zřejmě přesto při konkordanci JP I s JP IV - srov. JM, s. 77 - 78.

Záchvaty autocenzury měl sám Jeník - úpravy *posr...a* v písni Nespi, holka, nespi... (JP IV, 90: JN 75) a *h..no* v písni Dokad trvá trnka... (JP IV, 94: JN 79) jsou toho rozkošným dokladem. V JP I tečkuje dokonce na několika místech - snad inspirován nějakou publikací.

40) Bez ohledu na to, že právě toto dvojí užití v různých souvislostech má kýžený komický účinek a navíc paroduje banality z arzenálu soudobé poetiky.

41) Což cenzori dobře vědí, když chtějí: poté co Pletkovi s Karbusickým zredukovali v zájmu mravopoctnosti již tak redukovaný výběr z městského folklóru ze sedmdesáti na čtyřiatřicet čísel, obsahujících navíc průhledné vydavatelské eufemismy typu *namažem si do kalhot, na zadek si lejou* apod.. ponechali jim blahosklonně v písni Já mám doma myš ... obrat *vyseru*. Opomenutí? Ne, ocitujme si víc: "...z toho *nebe* se *vyseru* na tebe." V takové souvislosti bylo povoleno vše. Jako součást ateistické osvěty. Srov. Písňe lidu pražského, ed. Václav Pletka a Vladimír Karbusický, výběrová řada Klubu přátel poezie (!), Československý spisovatel, Praha 1966. Táž výběrová řada KPP, v níž vychází zredukovaný Dvořákův *Jeník*. Nemělo by to však být pochopeno jako kritika knihovny, naopak: za průkopnické editorské činy se zkrátka trpěvalo.

42) Jako Pražák jsem byl onehdy v Ostravě taktně upozorněn na nevhodnost věty: "...abychom se zahřáli,

chvilku jsem podupávali před hotelem." Podobných příkladů nalezneme řadu.

43) Např. v komparaci s nově objevenou (notovanou) součástí guberniálního sběru v pražském ÚEF.

44) Za nejschůdnější cestu považuji moderní výkladovou transkripci a připojené faksimile. Stále častější praxí při vydávání rukopisu je paralelní uvedení jeho tří podob: *faksimile, paleografická diplomatická transkripce, moderní výklad*: u takto mladého a čitelného rukopisu by odpadl paleografický přepis jako nadbytečný, zbytečně složitý a zavádějící.

45) Srov. Illingová - Polišínský, c. d., s. 119, 121, 122.

46) Obdobně je třeba přistoupit k dílu Vavákovu.

47) U některých písni přináší Jeník jejich nejstarší dochované podoby, jiné naopak zaznamenává v okamžiku zrodu: srov. např. Illingová - Polišínský, c. d., s. 103, 239n.

48) Už jen - doufám - jako humornou nadsázku uvádím další možný limitující termín: 6. ledna 2006 uplyne čtvrt tisíciletí od narození Jana Nepomuka Jeníka rytíře z Bratřic.

JEDNA PREDSTAVA

O AUTOMATIZOVANOM INFORMAČNOM SYSTÉME V MÚZEU

Mojmír Benža, Národopisný ústav SAV, Bratislava

Koncom roka 1987 pri analýze vedecko-výskumnej činnosti Národopisného ústavu SAV a určení jeho ďalšej orientácie sa z podnetu vtedajšej riaditeľky ústavu B. Filovej sformulovala myšlienka prípravy ústredného informačného centra o ľudovej kultúre Slovenska za využitia výpočtovej techniky. Myšlienka neskôr dostala podobu konkrétnej úlohy vybudovať integrovaný informačný systém nielen o ľudovej kultúre Slovenska, ale tiež o národopisnej vede. Integrovanosť systému sa pritom chápe vo dvoch rovinách: v inštitucionálnej, t.j. predpokladá sa, že by sa v ňom mala združiť väčšina ústredných národopisných inštitúcií, pričom sa systém nebude uzatvárať aj pred ostatnými inštitúciami, a vo vecnej, t.j. mal by integrovať všetky druhy prameňov, ktoré sú vlastné národopisnej vede nevynímajúc muzeálne predmety. Táto okolnosť ma od samého počiatku ako zodpovednému za úlohu nútila venovať pozornosť aj diania, ktoré bolo okolo strojového spracovania dokumentácie muzeálnych zbierok. Navyše mi táto problematika bola veľmi blízka vzhľadom na moje dlhoročné pôsobenie v Etnografickom múzeu Slovenského národného múzea v Martine.

Z môjho pohľadu všetky doterajšie činnosti spojené so strojovým spracovaním dokumentácie muzeálnych zbierok, tak ako som sa s ním stretol na pôde Slovenského národného múzea, Slovenskej národnej galérie, Moravského múzea i Národopisného ústavu SAV je poznačená chybou prakticismu a v prípade SNM navyše univerzalizmu. Prakticismus sa prejavuje jednak absenciou rozsiahlejšej znalosti metodiky projektovania automatizovaných informačných systémov a potom prílišnou sústredenosťou na obsah, skladbu vstupnej informačnej vety. Priznávam, že tejto chyby som sa dopustil i ja sám. Pokiaľ ide o metodiku projektovania, v súčasnej dobe rozhodne existuje na túto tému dostatok dostupnej literatúry. Veľmi

prístupnou formou sa témy zmocnil Š. Kimlička vo vysokoškolských učebných textoch Teória projektovania knižničnoinformačných systémov, vydala Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava 1984. Prejavom univerzalizmu je opakovaná snaha vytvoriť takú vstupnú informačnú vetu, ktorá by vyhovovala všetkým vedným disciplinám angažovaným v múzeu bez ohľadu na ich špecifiká. Predsa každý vedný odbor v múzeu si musí vybudovať seba vlastný informačný systém, v ktorom len jedna, všeobecne muzeologická časť bude spoločná. Treba si uvedomiť, nech to znie akokoľvek paradoxne, že vstupná informačná veta a jej skladba nie je určujúcim prvkom budovaného informačného systému. Základom sú činnosti, ktoré chceme automatizovať a ich funkcie, väzby na užívateľa sformulované do foriem výstupov. Až tieto určia skladbu informačnej vety, v prípade múzea viacerých viet.

Š. Kimlička vo vyššie spomínaných textoch odporúča pred začatím koncepcných prác na akomkoľvek informačnom systéme si položiť nasledovné otázky:

- 1) čo chceme automatizovať?
- 2) komu to bude slúžiť?
- 3) aký úžitok bude mať z toho používateľ?
- 4) aký úžitok bude mať z toho prevádzkovateľ?
- 5) koľko to bude stáť a kto dá na to peniaze?

Ak sa prijateľne zodpovie týchto päť otázok, potom treba položiť a zodpovedať ďalších päť otázok, ktoré sa týkajú riešenia:

6) nedá sa prevziať alebo vhodne modifikovať už hotové riešenie?

7) do akej miery sa budú vymieňať informácie s okolím, a ktoré to budú?

8) ktoré procesy je efektívne zautomatizovať, a ktoré nie?

9) je navrhované riešenie koncepčne moderné a bude zodpovedať potrebám a podmienkam aj za 10 - 15 rokov?

10) nechceme nasilu vytvoriť unikátny, ale s ničím nekompatibilný systém?

Pokúsim sa odpovedať na otázky č. 1, 2, a 6. Na ostatné otázky možno odpovedať len vo vzťahu ku konkrétnym podmienkam a okolnostiam, ktoré môžu byť v každom iné. Podľa môjho názoru treba v múzeu automatizovať nasledovné činnosti:

- primárnu evidenciu predmetov, t.j. prírastkový denník,
- druhostupňovú evidenciu, t.j. inventár, generálny katalóg usporiadaný numericky,
- budovanie odborných katalógov, minimálne predmetového a lokálneho. Mal by sa však budovať aj katalóg usporiadaný podľa časových údajov a pri etnografických zbierkach aj etnický katalóg. Zvláštnym problémom pri lokálnom katalógu je otázka, ktorý údaj uprednostniť: miesto existencie alebo vzniku či uplatniť oba vedľa seba?
- rešeršnú činnosť,
- evidenciu pohybu zbierkových predmetov,
- evidenciu zdravotného stavu zbierkových predmetov.

Zautomatizované vyššie uvedené činnosti by mali slúžiť nasledovným okruhom užívateľov:

- odborným pracovníkom, interným i externým,
- dokumentačným pracovníkom evidencie zbierok a katalógov,
- pracovníkom správy zbierok, ktorí spravujú depozitáre,
- pracovníkom ochrany zbierok, konzervátorom a reštaurátorom,
- návštevníkom a laickým záujemcom, s ktorými v budúcnosti tiež treba počítať.

Aby bolo možné vyhovieť všetkým uvedeným užívateľom informačného systému, pridávajúc se všetkých platných predpisov evidencie a dokumentácie muzeálnych zbierok a tiež rešpektujúc odborné hľadisko príslušnej vedy, nemôže byť vytvorená jedna jediná vstupná informačná veta, ale niekoľko viet. Každá z nich musí zohľadniť požiadavky tej činnosti, ktorú chceme automatizovať a formu výstupu, ktorý chceme získať. Predsa prírastkový denník obsahuje iné údaje ako by mal obsahovať odborný katalóg či evidencia pohybu alebo zdravotného stavu zbierok. Za samozrejmé považujem, že všetky vytvorené systémy v múzeu budú navzájom prepojené spoločnými údajmi, minimálne názvom predmetu, jeho inventárnym číslom,

lokalitou existencie, prípadne ďalšími údajmi, ktoré budú stanovené.

Odpoveď na 6. otázku je veľmi jednoduchá: áno, už existujú vhodné riešenia, ktoré by sa dali prevziať alebo modifikovať. Sú v zahraničí i u nás doma. V západnej Európe sa najčastejšie spomína software systému MODES (Museum Object Data Entry System) vytvorený na pôde Asociácie muzeálnej dokumentácie v anglickom Cambridge. Ďalším systémom je PARIS (Pictorial Artifact Retrieval and Information System), ktorý vznikol pre Canadian Heritage Information Network. Používa sa hlavne na americkom kontinente, v Austrálii, Novom Zélande i Japonsku. Okrem týchto existuje rad ďalších programov, ktoré ponúkajú rôzne firmy, vrátane pirátskych. Využitie zahraničných systémov naráža na jeden zásadný problém, ktorý je v súčasnosti ťažko riešiteľný. Sú to peniaze, za ktoré by sa dal vybraný systém zakúpiť.

Pokiaľ ide o domáce ponuky, za veľmi dobrý považujem systém AISM (Automatizovaný informačný systém múzeí), ktorý vznikol v Moravskom múzeu v Brne a na Slovensku v oblasti národopisu vznikajúci Integrovaný systém dokumentácie etnografických zbierok múzeí SR, ktorý vzniká v Etnografickom múzeu Slovenského národného múzea v Martine. Oba systémy sú si veľmi blízke chápaním i riešením problematiky. Zachytil som zprávu, neoverenú, že v Čechách dokonca jedna súkromná firma zaobarejúca sa softwarom taktiež ponúka program pre informačný systém múzea. Aj v prípade domácich systémov treba prekonať jeden veľký problém. Nie su to peniaze, ale snaha po nežiaducej originalite riešenia a priznanie si, že to čo už existuje je tiež dobré a vhodné. Samozrejme, je možné vytvoriť pre každé múzeum originálny informačný systém bez ohľadu na informačné systémy ostatných múzeí. Tým sa však uzatvára cesta pre ďalšie využitie databáz a zúročenie tých možností, ktoré je počítačové spracovanie schopné ponúknuť.

Podľa mojich predstáv by počítačový výstup v podobe prírastkového denníka mal obsahovať nasledovné údaje:

- názov múzea a jeho sídlo
- prírastové číslo predmetu
- inventárne číslo predmetu
- názov predmetu
- klasifikačný kód rubrikátora
- meno zberateľa, ktorý predmet do múzea získal
- dátum získania predmetu
- spôsob získania/číslo dokladu
- cena, hodnota v dobe získania
- meno majiteľa a jeho adresa
- tvar, konštrukcia, príp. technológia zhotovenia predmetu
- materiál predmetu
- technológia výroby
- motívy výzdoby
- farebnosť výzdoby
- značky, nápisy, vročenia
- počet fyzických kusov zaevidovaných pod jedným inv. č.
- rozmery
- datovanie
- základná funkcia predmetu
- úplnosť a zdravotný stav predmetu v dobe získania
- krajina existencie
- lokalita existencie
- iné geografické označenie miesta existencie

Pre vysvetlenie uvádzam, že pod cenou rozumiem výšku financií, za ktorú bol predmet zakúpený, pod hodnotou ocenenie v aktuálnych cenových reláciách v dobe získania predmetu do múzea inou formou ako kúpou, napr. darom alebo prevodom. Pod rubrikátorom chápem pragmatický klasifikačný systém, ktorý slúži k logickému zoskupovaniu predmetov do tried. Iné geografické označenie sa používa vtedy ak nie je známa presná lokalita existencie, ide o názvy typu západná oblasť alebo etnografický región bez presného ohraničenia.

Inventár, generálny katalóg, z ktorého by sa mali odvíjať ostatné, odborné katalógy, predmetový, lokalitný a pod. by mal obsahovať tieto údaje:

- názov múzea a jeho sídlo
- prírastkové číslo predmetu
- inventárne číslo predmetu
- názov predmetu/miestny názov predmetu
- klasifikačný kód rubrikátora
- meno zberateľa
- meno odborného spracovateľa/dátum spracovania
- sprievodná dokumentácia (foto, kresba, zpráva, ich ev. č.)
- kategória
- tvar, konštrukcia, príp. technológia zhotovenia
- materiál predmetu
- technológia výzdoby
- motívy výzdoby
- farebnosť výzdoby
- značky, nápisy, vročenia
- počet fyzických kusov zaevidovaných pod jedným inv. č.
- rozmery
- datovanie
- základná funkcia predmetu
- znaková funkcia predmetu
- krajina pôvodu, provinciencie
- lokalita pôvodu, proveniencie
- meno výrobcu
- iné geografické označenie miesta pôvodu
- krajina existencie predmetu
- lokalita existencie predmetu
- meno používateľa
- iné geografické označenie miesta existencie
- etnické prostredie existencie predmetu
- konfesijné prostredie existencie predmetu
- sociálne prostredie existencie predmetu

Pri koncipovaní obsahu výstupu v podobe generálneho katalógu som vychádzal zo zásad systémového prístupu. Každý predmet chápem ako systém, ktorý tvorí časť nejakého metasystému. Systémový prístup je výslednicou prieniku štyroch rovín, z ktorých každá má dva vektory vymedzujúce smer ana-

lýzy. Je to rovina predmetného, funkčného, priestorového a časového bytia. Prvá rovina sa delí na prvky a štruktúru, druhá na vnútornú a vonkajšiu funkciu, tretia na geografický a sociálny priestor, štvrtá rovina na minulosť, genézu a budúcnosť, prognózu, pričom vlastná analýza celého systému prebieha v prítomnosti.

Samostatným problémom počítačového spracovania dokumentácie, ale i doterajšej múzejnej praxe je opis predmetu spojený s katalogizáciou. Katalogizácia vôbec bude asi večný problém múzeí, pretože neustále budú do múzeí plynúť nové predmety a prichádzať pracovať nové generácie odborných pracovníkov. Rôznorodosť predmetov, rôzny stupeň pracovitosti i odbornej erudovanosti pracovníkov spolu s ďalšími objektívnymi i subjektívnymi faktormi, ktoré prináša život, to všetko sa bude odrážať v kvalite múzejnej práce, budovanie katalógov nevynechávajú. Predpokladom strojového spracovania muzeálnych zbierok je určitá úroveň katalogizácie, ktorú treba stanoviť a potom aj dodržiavať. Nemyslím si však, že je to kľúčový problém. Vyčerpávajúci, dokonalý opis predmetu nemôže byť cieľom nášho snaženia. Pre vyhľadanie predmetu, ak by sme vychádzali z minimálnych požiadaviek úplne stačí jeho správne pomenovanie, a správne zaradenie v rámci klasifikačného kódu rubrikátora. V podstate každý aspekt, z ktorého sa daný predmet skúma si vyžaduje nový opis. Na tomto mieste si dovoľím upozorniť, že informačný systém slúži v prvom rade na informovanie a nie na vedené výpočty, vedeckú analýzu. Tá si vyžaduje vždy iný program, ktorý je zostavený v závislosti na riešenej problematike. Rozhodne by sa však určitý stupeň opisu predmetu mal dostať do úrovne základnej identifikačnej pomôcky, ktorou neoddeliteľnou súčasťou by mala byť fotografia. Niesom presvedčený o tom, že súčasťou počítačového spracovania dokumentácie múzejných zbierok by nevyhnutne mala byť nová katalogizácia. I terajšia, akokoľvek nedokonalá dokumentácia obsahuje také množstvo informácií, ktoré možno vkladať do počítača a narábať s nimi za predpokladu, že bude dohodnutá forma informačného systému, viacmenej ustálené

názvoslovie a prijatý triediaci systém. Predsa strojové spracovanie umožňuje všetky údaje priebežne doplňať či meniť.

Pri tejto príležitosti by som rád upozornil ešte na jeden problém súvisiaci s katalogizáciou za pomoci počítača. Počítačové spracovanie zvädza k prílišnému kódovaniu vkladaných údajov. Dôvodí sa jednak úsporou miesta v pamäťových médiách, väčšou rýchlosťou pri spracovávaní, vyhľadávaní či navodením predstavy o väčšej exaktnosti. Mal som možnosť vidieť niekoľko počítačových výstupov s množstvom zakódovaných údajov. Je to spleť numerických a alfabetických znakov, ktoré na prvý pohľad nič nehovoria. Aby prehovorili, aby som z nich získal skutočnú informáciu, musím mať po ruke alebo ovládať rozsiahlu dekodovaciu príručku. Myslím si, že takéto riešenie prácu neuľahčuje, ale komplikuje. Som jednoznačne za to, aby väčšina údajov bola uvedená v otvorenom znení hoci v skratkách. Kódovať by sa mali len tie údaje, u ktorých je to prirodzené, napr. kategória, stupeň zdravotného stavu a pod. Takéto riešenie nielen uľahčuje čítanie výstupu, a teda bezbarierovo prístupňuje informácie, ale navyše vedie k ustálovaniu a osvojovaniu si odbornej terminológie v radoch pracovníkov muzeí.

Pre evidenciu umiestnenia a pohybu predmetov by mali stačiť nasledovné údaje:

- názov múzea a jeho sídlo
- inventárne číslo predmetu
- názov predmetu
- klasifikačný kód rubrikátora
- kategória
- tvar, konštrukcia, príp. technológia zhotovenia
- materiál predmetu
- technológia výzdoby
- motívy výzdoby
- farebnosť výzdoby
- značky, nápisy, vročenia
- počet fyzických kusov zaevidovaných pod jedným inv. č.
- rozmery

- stabilné miesto uloženia
- dočasné miesto uloženia
- revízie

Evidencia zdravotného stavu predmetov by mohla obsahovať napr. tieto údaje:

- názov múzea a jeho sídlo
- inventárne číslo predmetu
- názov predmetu
- klasifikačný kód rubrikátora
- kategória
- tvar, konštrukcia, prípadne technológia zhotovenia
- materiál
- technológia výzdoby
- počet fyzických kusov zaevidovaných pod jedným inv. č.
- rozmery
- úplnosť a zdravotný stav predmetu v dobe získania
- druhy ošetrovnutí v múzeu

Obdobným spôsobom by sa mohli zostaviť ďalšie štandardné výstupy pre ďalších užívateľov informačného systému, ktoré by mohli mať raz užší a raz širší rozsah. Užší rozsah by bol pre základnú informáciu a širší už pre podrobnejšie štúdium. Počítač umožňuje zostavenie i neštandardných výstupov podľa konkrétnych požiadaviek bádateľa. Časť údajov by mala byť dokonca utajená a prístupná len určenému okruhu pracovníkov, napr. cena, miesto uloženia, kategória a pod. O každom vyššie uvedenom súbore možno diskutovať, redukovať či rozširovať jeho obsah podľa predstáv, podmienok i potrieb múzea. Zdôrazňujem, že vždy by sa tak malo diať hlavne podľa potrieb múzea, lebo v opačnom prípade sa vytvorí samoučelný systém.

január 1992

K METODICE TERÉNNÍHO VÝZKUMU U ŽÁKŮ ZÁKLADNÍ ŠKOLY
(KATEGORIE INFORMÁTORŮ 8 AŽ 15TI LETÝCH)

Dana Bittnerová, ÚPPV, Ped. f. UK

V létě roku 1991 na půdě Ústavu pedagogických a psychologických výzkumů Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy založili badatelé orientovaní na kvalitativní výzkum v oboru pedagogiky "Pražskou skupinu školní etnografie".

V teoretických a metodologických východiscích navazují čeští školní etnografové na tým ESCOL z Univerzity Paris VIII Saint Denis¹. Řadu inspirací čerpají také ze symbolického interakcionalismu sociologa, školního etnografa Petera Woodse² z Open University v Milton Keynes³.

Členové Pražské skupiny školní etnografie - psychologové, pedagogové a etnograf - zahájili intenzivní výzkumy směřující k řešení problematiky reálného obrazu české školy⁴. Jejich výzkumným terénem se stala základní škola prvního a druhého stupně, informátory vedle učitelů a rodičů školáků především žáci, tedy děti.

Pravidla etnografického výzkumu u českých žáků základní školy byla ověřována na ZŠ Jeseniova ul. v Praze 3 (Žižkov) v druhém pololetí školního roku 1991/1992. Předmětem výzkumu se stala podoba a význam žákovské kultury a žákovského folklóru. Současně však byla kladena i otázka postojů a vztahu dětí různých věkových kategorií k badateli - výzkumníkovi, otázka jejich reakce na výzkum (řízený rozhovorem, pozorování, anketa), výzkumnou situaci a také otázka charakteristiky výpovědí žákovského informátora.

Shrňme obecná pravidla etnografického výzkumu.

Přístup informátora k badateli - představiteli výzkumu - je dán jednak mírou profesionality, pohlavím a povahovým založením badatele, jednak osobou informátora samého. Jeho názor na výzkum a výzkumníka ovlivňují jeho osobní dispozice a psychické ladění. Nezanedbatelnou roli hraje i sociální

skupina a skupina generační, jichž je členem. Na ochotu a hodnověrnost informátora má bezprostřední vliv také situace a prostředí, ve kterém je výzkum veden. Podle těchto všech okolností výzkumu volí etnograf adekvátní typ jazykové i mimojazykové komunikace a vybírá vhodné výzkumné metody a techniky. Dodržování pravidel výzkumu mu nejen umožňuje získat větší sumu informací (jež objektivněji interpretuje), ale zároveň mu zajišťuje i otevřenou cestu k opakovanému výzkumu a k dodatečnému ověřování formulovaných závěrů.

Aplikace etnografického výzkumu u dětského informátora přinesla následující poznatky.

Vztah žáků k badateli, představiteli výzkumu, vyplýval v první řadě z vymezení jeho role ve školním prostředí. Žáci jednotlivých ročníků - věkových skupin ovšem nezařadili osobu výzkumníka do adekvátní kategorie, ale přiřadili jí úlohu v rámci jimi poznané a ve školním prostředí kodifikované hierarchie.

Děti z druhých až čtvrtých tříd, u nichž výzkum probíhal především v době odpolední družiny, přiblížily si ve svém chápání postavu badatele - ženy funkci vychovatelky - družinářky. Svůj názor si utvořily nezávisle na skutečnosti, že kladly otázku důvodu probíhajícího šetření. Jejich přístup potvrzovaly opakované žádosti o organizaci her a posuzování neshod mezi spolužáky. Automaticky, bez zaváhání a důsledně volily oslovení "paní učitelko".

Odlišný postoj k badateli zaujali žáci páté třídy, u kterých výzkum započal v rámci dopoledního vyučování. Tito žáci sice také vyšli z pravidla, že dospělý člověk ve třídě je učitel, avšak zároveň hledali upřesnění jeho role. Po slovním vymezení účelu, smyslu a výstupu práce badatele ho již vyloučili z funkce pedagoga. Přes proklamované pochopení cílů činnosti badatele chtěli setrvat na oslovení "paní učitelko". Obracet se na badatele křestním jménem se jim zdálo nepřijatelné, jmenování příjmením složité a používání titulu "paní doktorko", pro děti oslovení lékaře, nesmyslné.

Vnímát postavu badatele v její skutečné podobě a smyslu

dokázali však v určité míře žáci sedné třídy a bez problémů až žáci osmé a deváté třídy. Jejich životní zkušenost jim dovolila abstrahovat od uzavřenosti školního prostředí a přijmout v něm i "neškolní" profese. I jim však oslovení působilo potíže. Titul "paní učitelko" logicky zamítli, ovšem název "paní doktorko" používali zdrženlivě. V konverzaci se pak většinou snažili oslovení vyhnout.

Se schopností definovat badatele, přiřadit mu adekvátní funkci pak souvisela druhá rovina - postoj žáků k cílům, smyslu a formě výzkumu.

Žáci prvního stupně se okamžitě po prvních několika větách řízeného rozhovoru ptali na smysl a účel otázek. Cílenými dotazy si však pouze vytvořili a upevnili představu vlastní důležitosti a potřebnosti pro dospělého člověka. S pocitem aktuální nepostradatelnosti a prospěšnosti přistupovali pak i k dalšímu výzkumu. Cítili potřebu co možná nejvíce vyhovět. Jejich snaha někdy přerůstala i hranice snů. Po uvolnění rozhovoru, po vyčerpání sledovaných témat, děti záměrně prodlužovaly rozhovor. Roli hrála prestiž, kterou dítě hovorem s dospělým získávalo. Snaha upozornit na svou osobu se promítala i do zvýšeného zájmu zapojit se do rozhovoru badatele a jiného žáka. Avšak soustředění více dětí, a tedy nemožnost prosadit se, odváděla na čas malé informátory pryč. Názor spolužáka je nezajímá.

I v kolektivu žáků páté třídy po vymezení role badatele a vzájemném sblížení získaly rozhovory pro děti na důležitosti. Význam však nekladly pouze na vlastní prezentaci a kontakt s dospělým. Je zajímavá i názor, myšlení a úvahy ve výpovědích spolužáků. Při výzkumu ve třídě byl velký okruh posluchačů pravidlem. S ohledem na vyspělost žáků páté třídy, děti vědomy si cílů výzkumu i chránice svou právě objevenou identitu, se pak odchylovaly jen výjimečně od diskutovaného problému.

Potřeba prezentace, společenská prestiž a přátelství s dospělým člověkem však již nehrála roli v sedné, osmé a deváté třídě. Zde vystoupila otázka hranice vlastního soukromí.

V sedmé třídě sice přítomnost badatele ještě přitahovala všeobecnou pozornost žáků při rozhovoru, ovšem ochota jednotlivců vyjadřovat se před svědky byla malá. V popředí jejich zájmu stál především názor jejich spolužáka. Rozpor, který při takto vedeném rozhovoru vznikl, řešili vnitřním příkazem vyhovět dospělé osobě společnou formulací či přímým zprostředkováním odpovědi spolužáka. Naopak v rozhovoru bez přítomnosti třídního kolektivu vyjadřovali svůj názor.

V prostředí osmé třídy kolektiv více respektoval soukromí vedených hovorů. Ochota mluvit s badatelem závisela již na individualitě každého žáka. Té se při řízení rozhovoru musel badatel podřídít. Hrál roli důvěrníka, arbitra, vtipného společníka. V přístupu každého žáka k výzkumu bylo též důležité jeho postavení ve třídě. Dívky a chlapci stojící na okraji kolektivu přijímali badatele s ostychem a obavou z hodnocení třídou. Naopak vůdčí osobnosti třídy a sebevědomé sociálně nezávislé individuality se do rozhovoru zapojily bez problémů. Obecně lze konstatovat, že větší ochotu podílet se na výzkumu prokázaly dívky. Chlapci často odmítali před očima třídy vstupovat do výzkumu. Otázky, stejně jako žáci v sedmé třídě, následně adresovali kamarádům.

Zcela jinak přijala badatele devátá třída, výjimečná svým postavením ve škole. Výzkum pro většinu žáků znamenal zpestření školního dne. Ke svým odpovědím zvláště chlapci potřebovali publikum. Hodnověrnost získaných výpovědí v prostředí třídy byla však diskutabilní. Při rozhovoru v soukromí, bez přítomnosti spolužáků - diváků žáci deváté x třídy vyjadřovali své mínění a zkušenosti, ale vnitřně vyžadovali přínosnost rozhovoru, stejně jako žáci osmé třídy.

Každé věkové skupině dětí pak odpovídal i pojmový soubor, který žáci - informátoři a badatel užívali. Na osobu badatele kladl požadavek pracovat v pojmosloví a v způsobu uvažování dětí nemalý nárok. Chyba - užití "vyššího" stupně komunikace - znamenalo nedorozumění. Při podcenění informátorů následovalo uzavření kolektivu žáků, odmítnutí spolupracovat s někým, kdo je nechápe.

Analýza dalších dvou výzkumných metod - pozorování a písemné ankety - v aplikovaných páté a osmé třídě potvrdila opět odlišné chápání a význam prováděného šetření pro žáky nižšího a vyššího ročníku.

Pozorování - trvalá přítomnost pozorovatele v páté třídě podvědomě vyvolávala v dětech potřebu okamžité sebezprezentace. Účast badatele na vyučování dávala v jejich pojetí hodinám nový, další a je uspokojující význam. Pocit malé události, jež spatřovali v příchodu svého pozorovatele, si žáci páté třídy uchovali po celé období prováděného výzkumu.

Jinak na neznámou osobu reagovali "osmáci". Při prvních návštěvách výzkumníka zpozorněli a stali se ostražitými. Ovšem po několikátém pravidelném školním dni žáci osmé třídy badatele vítali. Zvali jej do hodiny slovy: "Pojďte s námi na Noskovou. Ona bude hodnější." O přestávkách přítomnost badatele ve svém teritoriu tolerovali. Někdy dokonce spontánně zapomněli na hranici, kterou mu sami určili, a zapojili jej do života třídy.

Vypovídací hodnotu mělo i chování žáků v páté a osmé třídě při zadání a vypracovávání dotazníku. Předtištěná anketa sledovala vztah žáků ke třídě a jejich zkušenosti z práce ve škole (výzkum dr. M. Klusáka, CSc, ÚPPV Ped. fakulty UK), tedy téma jim blízké a pochopitelné. Stejně jako v pozorování i v dotazníkovém šetření spatřovali žáci páté třídy mimořádnou událost. Náladu ve třídě vyjádřil jedenáctiletý chlapec výrokem: "Já jsem se strašně na ty otázky těšil." Po celou dobu vypracovávání ankety děti živě konzultovaly zodpovězené otázky se spolužáky a mnohdy se hlasitými dotazy obracely na třídu. Zodpovídání otázek v dotazníku však nebylo "kolektivní prací", jak potvrdil páťák Mirek: "Já jsem vždycky něco zakroužkoval a pak jsem se podíval co Pavel. Zajímalo mě to." Anketa vyplňovaná v době školního vyučování žákům páté třídy nejen přinesla vítanou změnu v pravidelném školním rytmu, ale zároveň jim umožnila opět v nové dimenzi poznat názory a postoje spolužáků.

Žáci osmých tříd přijali anketu věcně. Při zakroužková-

vání odpovědi si dvojice dívek a několik chlapců tiše předčítali otázky a někteří jejich obsah záměrně zlehčovali - smáli se. Dotazník nezávisle na tomto přístupu vyplnili zodpovědně. Většina chlapců, chráníc své soukromí, pak anketu vypracovala bez potřeby vzájemné konzultace.

Poznanky o vztahu dětského informátora k badateli a o jeho reakci na vedení výzkumu upřesnily pravidla etnografického šetření u dětí různých věkových skupin. Potvrdily vnitřní princip vedení jakéhokoli výzkumu a nezbytnost jeho diferencované specifikace s ohledem na věk informátora a výzkumnou situaci. Dětský informátor, aby přistupoval vstřícně k prováděnému šetření, musí v něm spatřovat přínos pro sebe. Pro žáky prvního stupně je důležitá možnost sebeuplatnění ve společnosti dospělých a z toho vyplývající prestiž v dětské skupině. Děti z páté třídy, které se pokoušejí utvářet si již ucelenější obraz o světě, ve kterém žijí, vyhledávají navíc příležitost seznámit se s názory svého okolí. Duševně vyzrálejší a samostatnější žáci sedmých a především osmých a devátých tříd nespátřují v zapojení se do výzkumu prostor pro svou seberealizaci ani příležitost k vyslechnutí postojů druhých. Je zaujme partnerské jednání, které jim nabídne pochopení, vyslechnutí či zábavu.

Pro výpovědi dětského informátora je charakteristická polarizace nadsázky (až fantazie) a autocenzury. Žáci různých věkových skupin informace modifikují s ohledem na vlastní potřeby prezentace. Děti druhých až čtvrtých tříd ve snaze zaujmout své zkušenosti často domýšlejí. Žáci páté třídy, kteří mají potřebu své výpovědi srovnávat, upouštějí od předimenzovaných odpovědí. Chlapci a dívky z tříd osmé a deváté, kteří rozvíjejí svůj myšlenkový svět, své informace cenzurují a jsou ochotni o sobě a svých názorech vypovídat jen po určité hranici.

POZNÁMKY:

1) Charlot, B., Bautier, E., Kohn., Rochex, J-Y.: Rapport au savoir et rapport a l école dans les zones d education prioritaires. Université Paris VIII, Saint - Denis, février 1992.

2) Woods, P.: Inside schools. Ethnography in Educational Research. Routledge, London, New York 1986, 204 s.

3) Kučera, M.: Předmluva. In: "Co se v mládí naučíš...". Zpráva z terénního výzkumu, ÚPPV Ped. fakulta UK, Praha 1992, s. 1.

4) "Co se v mládí naučíš...". Zpráva z terénního výzkumu, ÚPPV, Ped. fakulta UK, Praha 1992, 456 s.

Vzpomínka na zemřelé kolegy

Gisela Burde - Schneidewind

2.7.1920 - 27.7.1992

Od svého vstupu do ústavu německé akademie věd (DAW) v roce 1956, kdy ji tehdejší ředitel pracoviště Wolfgang Steinitz poslal na studijní cestu do Prahy, udržovala až téměř do okamžiku náhlého skonu spolupráci naši folkloristiky s východoněmeckou. Vedena svou přátelskou obětavou povahou navázala u nás s oborovými kolegy a kolegyněmi nejen trvalou mnohostrannou spolupráci, nýbrž i osobní přátelství, které se po dobu více než třiceti let stalo důležitou stimulací zejména pro užší obor, který jí byl svěřen, v oboru pověstí. G. Schneidewindová zajišťovala literaturu, kontakty, jazykové opravy, bylo-li třeba i nocleh nebo průvodcovství po archívech a kulturních památkách.

G. Schneidewindová, podobně jako i někteří čeští folkloristé, vystudovala filologické obory - studovala germanistiku, anglistiku a nordistiku v Lipsku. Až z rozhodnutí V. Steinitze, který chtěl zajistit využití Vossidlova odkazu v Rostocku, se soustřeďuje na studium pověstí. Nejdůležitější prací je její kniha "Herr und Knecht. Antifeudale Sagen aus Mecklenburg" (Berlin 1960). V publikační činnosti pamatovala i na popularizaci své disciplíny. Zdařilým je její výběr pověstí z rozpětí pěti století "Das steinerne Weib. Volkssagen auf fünf Jahrhunderten" (Rostock 1979). Problematice pověstí věnovala i mnoho dílčích studií časopiseckých a přednášela o nich i na půdě Národopisné společnosti v Praze.

Nejzáslužnější činností G. Schneidewindové bylo redaktorství dvou desítek titulů světové řady pohádek, kterou řídila v akademickém nakladatelství v Berlíně velmi obětavě. Často na úkor své vlastní vědecké práce. U zrodu edice "Volksmärchen. Eine internationale Reihe" byli kromě

V. Steinitze G. Ortutay, J.Krzyzynowski a další významní folkloristé.

Z přátelských setkání každému z nás utkvěly v paměti zejména kouzelné vtipy, parodující nářeční zvláštnosti jejího rodného Saska, k němuž se po celý život hlásila.

Dagmar Klimová

Václav Frolec
27.9.1934 - 14.5.1992

V první chvíli jsme nemohli uvěřit tragické zprávě z Münsteru, že tam dne 14. května 1992 náhle zemřel v nedožitých 58 letech PhDr. Václav Frolec, DrSc., řádný profesor evropské etnologie Masarykovy univerzity v Brně.

Zesnulý se narodil dne 27. září 1934 v Ratíškovicích na Slovácku, maturoval na gymnáziu v Hodoníně roku 1953. Po maturitě studoval národopis (do zavedení jednooborového studia také hudební vědu) na filozofické fakultě brněnské univerzity v letech 1953 - 1958. S červeným diplomem se vrátil na rodné Slovácko, kde nastoupil do služeb muzea v Hodoníně. Tam pracoval - s přerušením výkonu vojenské prezenční služby - až do konce roku 1960. Hned nato byl přijat na katedru národopisu filozofické fakulty v Brně, kde započala jeho neuvěřitelně vzestupná dráha od asistenta až po profesora této fakulty. Ale nemylme se: nebyla to cesta lehká, pohodlná, ale plná překážek nejrůznějšího druhu a především pak cesta vyplněná systematickou prací a nezměrnou pílí. V roce 1963 Václav Frolec obhájil kandidátskou disertační práci o lidovém stavitelství v západním Bulharsku a o pět let později se habilitoval na filozofické fakultě pro obor slovanské etnografie. Další pedagogické a vědecké hodnosti z obecně známých důvodů získal až po revoluci: v červnu 1990 obdržel dekret profesora evropského národopisu na filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně a v lednu 1991 obhájil doktorskou disertaci o jihomoravské družstevní vesnici.

Vedle bohaté pedagogické činnosti vytvořil i neuvěřitelně rozsáhlé vědecké dílo, které hodlal uzavřít v kolektivní spolupráci mohutnou národopisnou syntézou encyklopedického charakteru. Ale i když předčasná smrt zmařila jeho záměry, Frolecův národopisný odkaz je a zůstane v dějinách našeho oboru ojedinělý.

Ať konečně posoudí čtenář sám: 11 samostatných knižních publikací, 16 knižních publikací ve spolupráci s jinými auto-

ry, 27 edicí, 3 bibliografie, 264 studií a článků, 128 recenzí, 96 zpráv, 102 publicistických příspěvků včetně rozhlasových a televizních scénářů, tj. celkem 646 bibliografických jednotek: z tohoto počtu prací necelá jedna šestina vyšla v zahraničí (stáv k 1.7.1992). Prof. Frolec zasáhl téměř do všech témat národopisu, avšak hlavní jeho doménou byla lidová architektura a obřadní kultura. Geograficky vyšel z rodného regionu, avšak zkoumaná témata zpravidla rozšířil na Moravu a Slezsko, případně Slovensko, Čechy, střední Podunají a celý karpatský oblouk včetně přilehlých oblastí. Nestudoval jen vesnickou tradiční lidovou kulturu, ale svůj badatelský zájem zaměřil i na venkovské město a současnou vesnici. Pracoval klasickými národopisnými metodami, především historicko-srovnávací metodou, ale při studiu družstevní vesnice a venkovského města neváhal aplikovat i metody užívané v sociologii. Byl mistrem v zobecňování analytických poznatků a v sepisování syntetizujících prací, v nichž nechybějí etnokartografické podklady (podrobnější rozbor Frolcova díla v Českém lidu 90, 1993, č. 1).

Neméně významná byla i Frolcova vědeckoorganizační činnost: člen několika redakčních rad včetně Europaie Ethnologica, generální tajemník Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech a na Balkáně, člen různých vědeckých rad, několika domácích i zahraničních vědeckých společností, účastník bezpočtu vědeckých konferencí, symposií a kongresů, donedávna předseda programové rady mezinárodních folkloristických festivalů ve Strážnici, spoluzakladatel sborníku Ethnologia Europae Centralis, atd. Za svou aktivitu a vědecké práce obdržel řadu vyznamenání a ocenění, z nichž jmenujeme alespoň prestižní Herderovu cenu (1989) a mezinárodní cenu Pitré - Salomone - Marina (1989).

Václav Frolec byl ovšem také členem naší společnosti a řadu let i členem jejího hlavního výboru. V nelehkých ekonomicko-politických podmínkách šedesátých let se mu s jeho příslovečnou důsledností podařilo obnovit Národopisný věstník československý, který organicky navázal na Národopisný věst-

ník československý, zaniklý roku 1952. Profesor Frolec jako hlavní redaktor obnoveného věstníku mu vtiskl osobitý charakter a otiskl v něm desítky původních vědeckých rozprav předních badatelů. Pod Frolcovým vedením vyšlo sedm ročníků Národopisného věstníku československého (v návaznosti na starý NVČ jsou to ročníky 34 - 40), který v letech 1966 - 1972 tvořil integrální část českých i slovenských národopisných periodik. S nástupem normalizace nastaly pro V. Frolce jako hlavního redaktora špatné časy a nakonec z rozhodnutí tehdejšího předsedy vědeckého kolegia historie ČSAV byl z této funkce odvolán: pak už vyšel je 8. a 9. ročník v jednom svazku (41 - 42, 1973 - 1974) za hlavní redakce Karla Fojtíka.

Úmrtím prof. PhDr. Václava Frolce, DrSc., odešla mimořádná postava moravského národopisu a spolu s ním i jakoby určitá epocha. Ale jeho dílo zde zůstává a má trvalé místo v dějinách českého, ale i slovenského a evropského národopisu.

Josef Vařeka

Karel Horálek

4.11.1908 - 26.8.1992

O mladých letech K. Horálka je užitečné říci si podrobněji. Životní peripetie, jimiž prošel, jsou patrné v přímém vztahu k všestrannému rozvoji osobnosti a k neobyčejně šíři záběru tohoto vědce. Mimoděk se nám připomíná opožděné studium T.G. Masaryka a existenčními nedostatky přerušované studium Aleše Hrdličky.

Rodinné poměry způsobily, že se rozhodl pro studium co nejkratší - absolvoval, navíc s přeskočením jedné třídy, reálku, nastoupil do zaměstnání, a na techniku, kam jej vystudování reálky předurčilo, nastoupil teprve až si na studia našel. Studoval s výtečným prospěchem, avšak stále zřetelněji cítil, že jeho skutečný zájem je někde jinde - tehdy to byla čistá filozofie. Odhodlal se přestoupit na univerzitu a měl štěstí. Na Masarykově univerzitě v Brně v letech třicátých působila hvězdná konstelace badatelů, vzešlá z proslulého "pražského lingvistického kroužku" - Roman Jakobson, Havránek, Trávníček, Vilikovský, etymolog Machek, Arne Novák. Nadaného studenta si povšimnou a stane se asistentem. Stihne ještě napsat disertaci, složit rigorózní zkoušky a je tu uzavření vysokých škol v celém Protektorátě nacistickou mocí. A nejen to, K. Horálek, bytem na koleji, se ocitne v koncentračním táboře v Oranienburgu. Po propuštění z vězení není zapomenut. Havránek mu umožní pracovat v kanceláři slovníku českého jazyka a zároveň, pod patronací Vilikovského, připravuje si svou habilitaci - staroslověnské evangeliáře. V tomto období se také žení a mimoděk tak získá další rozměr svého velmi globálního pojetí obecné lingvistiky. Poznává Hornácko s dosud živou tradicí lidových balad, jimž v budoucnu (převážně ve spoluautorství se svou ženou Zdenkou) věnuje několik srovnávacích studií.

Těsně po válce, ihned po své habilitaci, odchází na mimořádnou profesuru do Olomouce, později do Prahy. Pěstuje široké celoslovenské konexe a není takřka oboru v jazykovědě.

který by mu byl cizí.

Moje generace K. Horálka poznala už jako renomovaného folkloristu, který suverénně ovládl vývoj evropské pohádky od antiky po současnost. Můžeme se jen domýšlet, co jej k tomuto zájmu motivovalo. Snad k tomu přispělo i jeho původní zaměření na čistou filozofii - klasická pohádka je na ní postavena. Snad rozhodla i síla tradice české školy - zejména J. Polívky. Bez vlivu možná nebyla ani osobnost R. Jakobsona. Horálkovy postgraduální semináře byly neobyčejně inspirativní. Účastníci se učili technice rozboru pohádkového syžetu a zvykali si respektovat, že jedině co nejširší zázemí celosvětových kulturních tradic a stylistických principů, pokud možno i v kontextu příbuzných věd, dává předpoklady pro hloubkovou analýzu tak, aby i folkloristika, jedna z nejmladších větví filologie, byla hodna svého zařazení mezi vědy. Právě na tento odkaz této vpravdě univerzální osobnosti bychom neměli zapomenout.

Dagmar Klímová

Jaromír Jech

27.8.1918 - 19.9.1992

Vystudoval bohemistiku a germanistiku na Karlově univerzitě v Praze a studium zakončil disertací z oboru dialektologie. Její podklad - nářeční zápisy z Neveklovska - ho přesvědčily, že nejen jazyk, ale i obsah sdělení je důležitým faktorem, hodným pozornosti. Takto od píky se stal folkloristou. Nebyl v tom výjimkou, folkloristika se v Praze do r. 1950 nepřednášela, folkloristé Jechovy generace se rekrutovali z příbuzných oborů.

Výzkumný program pracoviště, kam po jeho zrodu nastoupil, totiž Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV, mu nabídl vhodné uplatnění: zkoumal region středočeského dialektu, hornické Kladensko. Zároveň se pracovní tým slovesných folkloristů snažil získat rozhled po stavu lidového vyprávění po celých Čechách a přistupoval případně, kde k tomu byly vhodné podmínky, i k návratnému výzkumu, proklamovanému v Písemnictví a lidové tradici B. Václavkem. Tak objevil Jech Kubína s širším Podkrkonoším, kam se po celý život vracel a kde se v Metelkové chalupě na Pasekách nakonec usadil, aby se vyhnul šikanování Národního výboru města Říčán, kam se do domu své manželky přizemil. Kubín byl osobnost Jechovi velmi blízká, k lidové pohádce se dostal přes nářeční záznamy jako dialektolog. Práce na souborném vydání pohádkových edic J.Š. Kubína přivedla J. Jecha k srovnávací folkloristice, opatřil texty odkazy na AaTh a novější slovanské katalogy přivedly jej k dokonalému ovládnutí této techniky a uplatnily se i při sestavování antologie pro pohádkovou edici bývalé NDR. "Tschechische Volksmärchen" vyšly ve dvojím vydání (1960, 1980), obsahují cenné česky dosud nepublikované nové terénní zápisy a znalecky utvořený výběr ze starších edic, s velmi podrobným a obsahově cenným komentářem.

Rok 1970, počátek normalizace, byl pro J. Jecha osudovým. Zbaven zaměstnání i publikačních možností a následně z tohoto důvodu vyloučen i z Národopisné společnosti, nalézá

nakonec azyl v podkrkonošských muzeích a publikační možnost v královéhradeckém nakladatelství Kruh. Vydal zde texty z Kubínovy literární pozůstalosti ("Na vaši radost", 1985). Z materiálů této oblasti publikoval i životopisnou knihu, opřenu o uchované paměti ("Věnceslav Metelka. Ze života zapadlého vlastence", Praha 1977). Z bohatých zdrojů starých knižních fondů této oblasti vypracoval jako poslední svou rozsáhlou práci monografii o Krakonošovi. Přijatý rukopis však z důvodů finanční krize nakladatelství Kruh autorovi s omluvou vrátilo.

Poslední završenou prací J. Jecha jsou hesla k písmeni "K" pro Enzyklopädie des Märchens - "Klaret", "Klapperhannes" (tj. Tilleho "Fest"), ad., osedlaná bezprostředně před jeho nečekaným odchodem.

Dagmar Klímová

Oldřich Sirovátka

8.9.1925 - 31.7.1992

Nečekaně, uprostřed tvůrčích plánů, odešel přední moravský folklorista, profesor Masarykovy univerzity v Brně a vedoucí moravského pracoviště Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV Oldřich Sirovátka. Byla badatelem s všestrannou zkušeností a zapojil se do tolika projektů evropského významu, že se stal naším ve světě nejznámějším představitelem svého oboru. Dovedl podivuhodně navazovat kontakt se svými informátory při terénním výzkumu, na kongresech i pracovních konferencích získával mezi diskusními partnery své doživotní přátele. Jeho akční rádius byl neobyčejně široký. Při terénním výzkumu se uplatnil v oboru klasické písně (Třinecko a Jablunkovsko), tradiční pověsti (Boskovicko), hornického a dělnického vzpomínkového vyprávění a humoru (Rosicko - Oslavansko). Věnoval si i městské anekdotě a triviální literatuře. V letech padesátých získal nemalé zkušenosti několikaměsíčním pobytem v Marburku s jeho centrálním katalogem lidové prózy i účastí na zahraničních kongresech ICFNR (International Society for Folk Narrativ Research). Byl i u zrodu společného evropského projektu lidové pověsti (pracovní porady v Berlíně a Rostocku, kongres ICFNR v Budapešti). Jeho zásadní studie k této problematice vyšla ve výboru nejlepších statí evropské folkloristiky uplynulého půlstoletí (Vergleichende Sagenforschung, Darmstadt 1969).

Lidové próze se však věnoval v plné šíři. Pro ediční řadu "Lidové umění slovesné" v SNKLHU (pozdější Odeon) připravil kritické vydání "Pohádek z Moravy" (1959) a důležitého výboru ze sběru B.M. Kuldy ("Pohádky a pověsti z Rožnovska", 1963). Je spoluautorem prvního souboru charakteristických lidových humorek ("Veselosti nikdy dosti", 1956 Brno, s K. Fojtíkem), s úspěchem se věnoval i popularizaci lidových pověstí v citlivých převyprávěních v četných edicích určených mládeži.

Až do doby politického zvratu v r. 1968 byl velmi inspi-

rujícím, nekonvenčním a tolerantním vedoucím oddělení slovesné folkloristiky Prahy i Brna, dal pořídit obsáhlý excerpční materiál pro budoucí katalog lidové pověsti a staral se o nákup amatérských rukopisných sbírek lidové slovesnosti. Ani lidovou píseň nepouštěl ze zřetele: spolu s M. Šrámkovou zpracoval "Katalog lidových balad" (byl uvolněn k distribuci až s velkým zpožděním), a pamatoval i na obecný úvod do folkloristiky, tak potřebný vzhledem k neinformovanosti široké veřejnosti ("Folklór a folkloristika", Smena 1982 s M. Leščákem).

V četných časopiseckých studiích i kongresových referátech věnoval průběžně pozornost aktuální tematice, jak ji nabízel plán pracoviště i jak to sám počítával. Zejména sledoval hornickou tematiku, historické tradice (o Turcích, o zbojnicích), česko-německé vztahy, ad.

Politický zvrat jej v r. 1968 odsunul mimo folkloristické pracoviště i mimo dosavadní pole zájmu, našel však brzy náhradní problematiku ve studiu okrajových literárních žánrů - věnoval se triviální literatuře, vtípu, ad. Rok 1989 jej vrátil do řídícího postavení. Působil v řadě komisí, evropských institucích, v odborných redakcích a vědeckých radách v českých zemích i na Slovensku, byl členem Českého komitétu slavistů, dopisujícím členem Rakouské národopisné společnosti ad. Ve všech těchto institucích budeme jeho všestranné zkušenosti citelně postrádat.

Dagmar Klímová

Ladislav Štěpánek

1906 - 1992

V roce 1992 zemřel dlouholetý a čestný člen (od roku 1984) Národopisné společnosti při ČSAV architekt Ladislav Štěpánek. Pro národopisnou společnost prováděl již od 50. let řadu terénních etnografických výzkumů lidového stavitelství, sídel a bydlení. Pro členy společnosti konal přednášky a organizoval exkurze do národopisných muzeí středních Čech. Architekt L. Štěpánek stál u zrodu Národopisného muzea Slánska v Třebízi a Polabského národopisného muzea v přírodě v Přerově nad Labem (až do své smrti byl členem vědeckých rad těchto muzeí). Působil též ve funkci krajského konzervátora při KSSPPOP v Praze, kde měl na starosti záchranu a ochranu památek lidové architektury na území bývalého Středočeského kraje.

Výsledky svých četných výzkumů prováděných především v 60. - 70. letech publikoval zvláště v Českém lidu, Slovenském národopise a Vědeckých pracích Zemědělského muzea. Z řady tematických okruhů zpracovávaných L. Štěpánkem lze vyzdvihnout kupř. klasicistní štíty zemědělských usedlostí východních Čech, jihočeskou zděnou architekturu, zaniklý způsob života horníků ve Svatavě na Sokolovsku a dělnické obydlí v Praze 6 - Střešovicích. Z regionů, jimž věnoval L. Štěpánek systematickou pozornost, jmenujme zejména střední Polabí a Slánsko, dále oblast Orlických hor, Mělnicko a Mladoboleslavsko.

Monografické studie o jednotlivých jevech lidového stavitelství sledoval L. Štěpánek zpravidla na celém území Čech (kupř. kabřinec, lomenici, český roubený dům s podsíní, hrázděný dům). Kromě muzeí v přírodě spolupracoval architekt Štěpánek se Zemědělským muzeem, ÚEF ČSAV Praha, dále s krajskými středisky památkové péče a četnými vlastivědnými muzei.

Architekt L. Štěpánek položil svými rozsáhlými výzkumy fundovaný základ odbornému studiu mnohých problémů lidového stavitelství a bydlení, jakož i ochraně památek lidové archi-

tektury. Jeho dílo zůstane natrvalo spojeno s Národopisnou společností.

Výběr některých publikovaných statí arch. L. Štěpánka:
Hrázděné lidové stavby v Čechách a jejich problematika.
Vědecké práce Československého zemědělského muzea, sv. 9, 1969, s. 167 - 185.

Jak se vyvíjely bytové poměry horníků v Kralupech.
In: Památky - příroda - život. Vlastivědný čtvrtletník Chomutovska, sv. 8, 1976, č. 3, s. 7 - 11.

Komora ve vývoji českého lidového domu.
Vědecké práce Zemědělského muzea, sv. 16, 1977, s. 135 - 143.

Konstrukčně zajímavé hrázděné stodoly severu Polabí.
Vlastivědný zpravodaj Polabí, 1986, č. 1 - 2, s. 20 - 22.

K problematice datace lidových staveb.
Vědecké práce Zemědělského muzea, sv. 16, 1977, s. 169 - 179
K problematice vývoje trojdílného domového typu komorového v Československu.

Vědecké práce Zemědělského muzea, 26, 1986, s. 205 - 225
K problematice vzniku a využití síně v zemědělském domě komorového typu.

Vědecké práce Zemědělského muzea, 28, 1989 - 1990, s. 239 - 255.

Lidové stavitelství Orlických hor ve vztahu k sousedním krajinám.

Orlické hory a Podorlicko, 5, 1973, s. 155 - 163.

Lidový dům ve středních Čechách.
Památky středních Čech, sv. 5, 1990, s. 63 - 81.

Podpěry a podstavky lidového domu.
Český lid, 78, 1991, s. 119 - 122.

Rolnické sýpky.
Vědecké práce Zemědělského muzea, 27, 1987 - 1988, s. 227 - 242.

Skanzeny Středočeského kraje. Proč a jak jsme začali budovat skanzeny.

Památky středních Čech, sv. 2, Praha, SSPOP Středočeského kraje 1987, s. 115 - 131.

Ustájení hospodářských zvířat v rolnických usedlostech.

Vědecké práce Zemědělského muzea, sv. 18, 1978, s. 195 - 215.

Vývoj pražských nouzových kolonií a život jejich obyvateľ.

Pražský sborník historický, 11, 1979, s. 139 - 153.

Zemědělský lidový dům v Orlických horách.

Vědecké práce Československého zemědělského muzea, sv. 10, 1971, s. 119 - 142.

Lubomír Procházka

Recenze

Národopisné informácie, 1991, č. 2, Bratislava, NÚ SAV,
SNM. SNS pri SAV 1991, 135 s.

Lubomír Procházka

Celé druhé číslo NI, roč. 1991 je věnováno rozsáhlé odborné a organizační činnosti jedné z nejvýznamnějších představitelk současné slovenské národopisné vědy, a to PhDr. Soně Kovačevičové, CSc. u příležitosti jejího významného životního jubilea (narozena 1921). S osobností jubilančky je především spjat zrod Etnografického atlasu Slovenska, který je druhým nosným tématem sborníku. A třetím sledovaným tematickým okruhem je problematika malého města (Liptovský Mikuláš, Martin).

Životní - odbornou a vědeckou dráhu S. Kovačevičové, která (po předchozím dvojím nedobrovolném přerušení) působí od r. 1969 v NMÚ SAV v Bratislavě, přibližuje rozsáhlý, velmi zajímavý a pro národopisce podnětný rozhovor pod příznačným názvem - Jeden život v jedné vědě, připravený J. Podobou a P. Salnerem. A právě z pera jubilančky pochází následující studie věnovaná spolkovému životu v Liptovském Mikuláši v letech 1830 - 1945 (autorka se v ní opírá nejen o terénní výzkum, ale i o dobový tisk a další archivní prameny). Možnost srovnání s obdobnou problematikou na území jiného sídelního městského celku s odlišnou sociálně - společenskou strukturou poskytuje příspěvek J. Vanoviče - Druhá kniha o starém Martíně 1861 - 1875 (vybrané kapitoly).

Výraznou část sborníku zaujímají ohlasy na Etnografický atlas Slovenska vydaný v r. 1990. Úvodní příspěvek O. Danglové (Čas nad atlasem) je pojat jako zamyšlení nad vznikem tohoto rozsáhlého atlasového díla a úlohou S. Kovačevičové při jeho zpracování a zdárném dokončení. Autorka dává též nahlédnout do zákulisí vzniku atlasu a kolektivu, který ho připravoval. Napůl úvahu a napůl recenzi (odborné posouzení některých map atlasu) uveřejnil k tomuto syntetickému dílu sloven-

ských národopisců J. Langer. Zhodnocením významu atlasu zejména pro národopisné bádání na Slovensku a jeho přínosu k rozvoji národopisu jako vědy se zabývá ve svém článku jeden z předních autorů Etnografického atlasu Slovenska M. Benža.

Sestavovatelé sborníku M. Leščák a P. Salner zařadili poprvé do NI diskusi k ožehavým otázkám současné národopisné vědy (což je pozitivní trend v obsahovém zaměření sborníku). V níž se někteří dotazovaní národopisci (J. Langer, M. Leščák, P. Salner, J. Podoba, A.B. Mann) vyjadřovali k otázkám dalšího směrování etnografického bádání a k možnostem aplikace poznatků etnografie v praxi.

L. Faltanová v závěru sborníku podává zprávu o interdisciplinární mezinárodní konferenci konané 8. - 12. 4. 1991 v Curychu a Bazileji pod názvem Adaptace ve městě - urbanizační procesy ve východní a západní Evropě a v třetím světě.

Lubomír Procházka

Toto číslo národopisných informácií je venované významnému jubileu nestora slovenské národopisné vedy PhDr. Jána Mjartanovi, Dr.Sc. (naroden 1902). Jubilant má tiež vzťah k českému národopisu a je čestným doživotným místopředsedou Národopisné spoločnosti při ČSAV. J. Mjartan zasáhl do více oborů lidové hmotné i duchovní kultury, ale jeho prioritní význam spočívá v oblasti výzkumu lidového stavitelství (soustředil se též na zajímavou problematiku lidového rybářství na Slovensku). Jako jeden z prvních badatelů věnoval zaslouženou pozornost bydlení nezemědělského obyvatelstva na vesnici, ale i ve městě (řemeslníků, horníků, dělníků).

Tři stěžejní příspěvky sborníku jsou věnovány problematice studia materiální kultury ve vztahu k jubilantovi. S. Kovačevičová ve svém příspěvku - Bádání o lidové architektuře Slovenska ve světle vývinu národopisné vedy - provádí periodizaci tohoto studia od r. 1919 až po 80. léta, přičemž rozlišuje 5 etap. Takto zaměřený kompletní přehled (ale podrobnější) vývoje studia lidového stavitelství, sídel a bydlení, by bylo dobré zpracovat i pro české země.

Na přehled S. Kovačevičové navazuje tematicky článek J. Podoby o problematice vývoje a přeměn stavitelství a bydlení ve vesnickém prostředí po druhé světové válce v české a slovenské odborné etnografické literatuře. I když nejde v žádném případě o vyčerpávající přehled, postrádáme v něm alespoň zmínku o výzkumu obydlí a způsobu bydlení nezemědělského obyvatelstva (různých socioprofesionálních skupin dělnictva) v Čechách a též o dílčích výsledcích dosažených při výzkumu sledované problematiky v předměstských lokalitách našich velkoměst v posledních cca 15 letech. Ve svém spíše teoretickém příspěvku se J. Čukan zabývá materiální kulturou v naší vědní disciplíně a ve společenské praxi. Autor své úvahy o materiální kultuře zaměřil především na poznatky ze sbírkotvorné

Činnosti muzeí.

Kromě široce pojaté problematiky lidové architektury se J. Mjartan zabýval též lidovými obyčejí a zvyky. Z. Beňušková zpracovává rozsáhlý, převážně rukopisný materiál Jána Mjartana k obyčejům při narození dítěte, uložený ve vědeckém archivu NÚ SAV a pocházející z doby působení jubilanta v Michalovcích na přelomu 30. a 40. let (připravovaný původně pro zamýšlenou monografii). Další drobné příspěvky se týkají jednak různých období působení J. Mjartana v některých místech Slovenska (Š. Pozdišovský hodnotí jeho činnost v Trenčíně a J. Koma pak na východním Slovensku), jednak jsou koncipovány jako pozdravy a vzpomínky na jubilanta (z pera M. Leščáka, M. Markuše, I. Balassy, J. Paličkové).

V Urbancová ve svém článku hovoří o J. Mjartanovi jako o významné osobnosti, která ovlivňovala národopisnou vědu několik desítek let (do oboru vstoupil jubilant již v r. 1937), a která též položila základ odbornému národopisnému tisku na Slovensku (Národopisný sborník Matice slovenské, Slovenský národopis). Závěr sborníku NI je věnován prvním ohlasům (S. Švecová, B. Beneš) na diskusi o problémech a metodách slovenské etnografie a folkloristiky zahájené v NI 1991. č. 2. Svě zkušenosti ze čtyřměsíčního působení na univerzitě ve Švýcarsku (Curych), kde přednášel studentům etnologie problematiku etnografického výzkumu města, shrnul stručně P. Salner.

I v tomto čísle se ukázalo užitečným zařazovat do podobně zaměřených periodik kromě studií s dlouhodobější platností též krátké příspěvky s aktuálními informacemi z oboru.

Zprávy

Zpráva o činnosti Národopisné společnosti v roce 1992

Josef Kandert

I v roce 1992 pokračovala Národopisná společnost ve své činnosti v "úsporných" podmínkách, které vyžadovaly především dobrovolnou pomoc členů. Všem, kdo svou nezištnou pomocí přispěli k úspěchu národopisných akcí co nejsrdečněji děkuji.

Výzva k přípravě oslav výročí Národopisné výstavy 1895, kterou jsme publikovali v minulém věstníku, měla značnou odezvu a tak po celý rok 1992 se připravovaly krajinské výstavy a to jak ve Slezsku a na Moravě (koordinoval dr. M. Melzer), tak v Čechách (koordinovala dr. J. Langhammerová). Do příprav se aktivně zapojilo i Folklorní sdružení. Zdá se, že s přípravami krajinských výstav nejsou spojeny nějaké nepřekonatelné potíže, také výstava v Brně se chystá. Zatím není jasno ve věci pražské výstavy pro rok 1995 - a to jak pro finanční, tak i prostorové problémy. Národopisné muzeum v Praze proto uvažuje i o náhradní variantě v prostorách Národního muzea s použitím pouze vlastních sbírek. Naše společnost pochopitelně bude pokračovat v koordinaci přípravných prací tak, aby se mohla uskutečnit v Praze i šířeji pojatá výstava jak i bylo původně zamýšleno.

NS se podílela, spolu s dalšími vědeckými společnostmi, na přípravách a organizaci konference "Svět, Evropa a my", která byla současně i XVI. zasedáním Společnosti pro vědy a umění (americko-kanadské). Konference se konala ve dnech 25. června až 2. července 1992 v univerzitních budovách na Starém Městě Pražském. Členové společnosti a další zájemci svými referáty zajišťovali průběh dvou panelů, věnovaných tématu "Obraz světa a etnografie", se třemi desítkami referátů. Vzhledem k tomu, že se podařilo získat od Akademie věd dodatečnou subvenci 40.000.- Kčs, i vzhledem k tomu, že jsme

tyto prostředky spojili s prostředky pražského Etnografického ústavu, vyjdou všechny referáty tiskem (anglicky). Sborník by měl spatřit světlo světa nejspíše v červnu a pro členy společnosti bude k dispozici za uznávací cenu 20.- korun.

Výbor NS také zahájil přípravy Valného shromáždění, které se uskuteční v Hlinsku ve dnech 22. a 23. září 1993. Ubytování, stravování i jednací místnosti jsou zajištěny v Hlinsku. Organizací v místě je pověřena dr. Ilona Vojancová, na kterou se, prosím, také obraťte v případnými dotazy. Počítáme s tím, že den před Valným shromážděním proběhne tamtéž i zasedání Komise etnografických muzeí a muzeí v přírodě (tedy 21. září). Pozvánky rozešleme na přelomu května a června a požádáme Vás v nich, abyste do konce června objednali noclehy. Kontaktní adresa: dr. Ilona Vojancová, Soubor lidových staveb a řemesel Vysočina, Svobodné Hamry-Zámek, 539 01 Hlinsko (tel. 93170/93175, UTO Hlinsko).

Z dalších důležitých akcí je třeba zmínit činnost dopisovatelské sekce (viz vlastní zpráva), jejíž provoz spočíval především na dr. M. Tomandlovi.

NS připravila i několik přednášek - dr. Jána Botika o jeho výzkumech u krajanů v Argentině, prof. E.Gellnera o dějinách sociální antropologie, slečny P. Brzákové o jejím výzkumném pobytu na Sibiři - zatím se ale nepodařilo obnovit celoroční přednáškovou činnost ani v Praze, ani v Brně.

Na konci loňského roku jsme usnesením prezidia Akademie věd ztratili i dovětek, který nás provázel celá desetiletí, tj. ono "při ČSAV". V současné době máme status samostatné vědecké společnosti. Využíváme přitom i nadále služeb Rady vědeckých společností, která sídlí v budově Akademie věd, ale je vlastně také samostatnou institucí. Pro rok 1993 již nebude Akademie věd poskytovat dotace, ale pouze jakási stipendia (granty) na konkrétní projekty. Výbor pochopitelně připravil několik takových projektů (na vydání dalšího věstníku, na dopisovatelskou činnost, na činnost komise pro výzkum města, na uskutečnění etnografických

terénních výzkumů, aj.), ale zatím stále nevíme, zda budou přijaty a v jakém rozsahu. Tolik snad pro ozřejmení ekonomické situace naší společnosti i jejích vyhlídek do budoucnosti.

Duben 1993

2. zasedání Komise pro lidové stavitelství, díla a bydlení Národopisné společnosti

Lubomír Procházka

Při příležitosti konání semináře k 20. výročí Muzea lidových staveb v Kouřimi proběhlo 2. zasedání Komise pro lidové stavitelství, sídla a bydlení NS při ČSAV. Komise zhodnotila svou činnost od znovuustavující schůzky 5. 11. 1991 ve Slaném a vytyčila pro své členy úkoly do dalšího období, k nimž patří především vyhledávání a doporučení hodnotných objektů lidové architektury pro zapsání do státních seznamů kulturních památek. Vedení komise se podařilo navázat spoluprací s dalšími odborníky, kteří se zabývají problematikou, jež sleduje komise. Komise pro lidové stavitelství má v současné době kolem 25 členů. Z každého zasedání komise obdrží členové zápis.

Účastníci zasedání vyslechli informaci Z. Tempíra, P. Bureše a L. Procházky o dosavadním průběhu dotazníkové akce zaměřené na soupis modelů lidových staveb, uložených v českých a moravskoslezských muzeích. Komise uspořádala v listopadu 1992 ve spolupráci s VM Slaný vlastivědný seminář zaměřený na problematiku studia a dokumentace zvoníc v českých zemích, u příležitosti výstavy "Zvonice našeho kraje", konané ve slánském muzeu.

Seminář k 20. výročí MLS v Kouřimi, jehož spoluorganizátorem byla Komise pro lidové stavitelství NS, byl rozdělen do dvou tematických bloků. První se týkal problematiky výstavby a současnosti stavu muzeí lidové architektury v přírodě a aktuálních informací o budovaných památkových souborech lidové architektury v Čechách a na Moravě.

Druhý blok byl zaměřen na archivní prameny a dokumentaci ke studiu lidových staveb na Kolínsku, Kutnohorsku a přilehlé části Posázaví. L. Procházka referoval o fotografické a kresebné dokumentaci (uložené ve fondech muzeí) k lidové architektuře jihovýchodní části středních Čech (okresy Kolín, Kutná Hora a Praha - západ). S nejstaršími známými vyobrazeními

(ze SOA Benešov) vesnic na Kolínsku seznámil přítomné J. Vařeka, a L. Štěpán ve svém vystoupení pojednal o stavebních plánech technických staveb z fondů Okresního archívu v Kutné Hoře.

Členové komise se shodli v názoru, že budou napříště pořádat svá zasedání 1x ročně a tato budou vždy spojena s nějakým odborným seminářem.

**Informace o činnosti etnografické komise
Asociace muzeí a galerií
Vanda Jiřikovská**

Po vzniku Asociace muzeí a galerií se začaly vytvářet oborové komise a oborová kolegia AMG. Etnografická komise vznikla jako jedna z prvních. Členové etnografické komise při Ústředním muzeologickém kabinetu NM již v lednu r. 1990 zformulovali text vyjadřující postoj k současné politické situaci a k aktuálním úkolům etnografů - muzejníků (viz Muzejní a vlastivědná práce 1990, 2, s. 113). Krátce nato se komise rozhodla oddělit se od kabinetu a působit v rámci AMG. V říjnu r. 1990 svolala komise plénum etnografů - muzejníků v Boskovicích, kde se konalo valné shromáždění Národopisné společnosti. Zde komise oficiálně ukončila svou činnost poradního sboru muzeologického kabinetu a navrhla plénu, aby zvolilo komisi AMG. Tak vznikla komise ve složení: PhDr. Jiří Jaroš (TM Brno), PhDr. Vanda Jiřikovská, CSc. (VM Slaný), PhDr. Alena Kalinová (MM Brno), PhDr. Jiří Langer, CSc. (Valašské muzeum v přírodě Rožnov p. Radhoštěm), PhDr. Jiřina Langhammerová (NM Praha), PhDr. František Ledvinka (OM Ústí n. Labem), PhDr. Zdena Lenderová (Východočeské muzeum v Hradci Králové), PhDr. Marie Maderová (Západočeské muzeum v Plzni), PhDr. Marie Náplavová (Slovácké muzeum v Uh. Hradišti), PhDr. Eva Večerková, CSc. (MM Brno), PhDr. Jiřina Veselská (OM Frýdek - Místek). Dodatečně byla kooptována PhDr. Helena Mevaldová (OM Beroun), o plnění funkce tajemnice byly požádána PhDr. Violeta Kopřivová (NM Praha). Funkci předsedkyně pověřila komise dr. Jiřikovskou. Komise se schází jednou až dvakrát ročně, náplní jednání jsou především informace a diskuse o etnografické aktivitě v muzeích různých regionů. K tématu "Etnograf v regionálním muzeu" měli čtenáři Věstníku možnost si přečíst jeden z nejzajímavějších příspěvků zpracovaný dr. Maderovou (Marie Maderová, Zdenka Firstová, Postavení etnografa v regionálním muzeu, NVČ č. 8 {50}/1991, s. 36 - 41).

Poslední zasedání etnografické komise se konalo 9.

- 10. 9. 1992 v Muzeu Beskyd ve Frýdku - Místku. Z diskuse vyplynulo, že regionální sekce etnografů v poslední době příliš aktivně nepracují. Velmi živě se však rozvíjí příprava akcí k jubileu Národopisné výstavy československé v roce 1995. Především na Moravě je příprava dobře a cílevědomě organizována se záměrem vytvořit reprezentativní výstavu moravského lidového umění.

Etnografická práce v muzeích je určována především kvalitním obsazením odborných míst v muzeích. Komise připravuje nový adresář etnografů pracujících v muzeích, který zřetelně ukáže situaci (a nepochybně i mezery) v odborném obsazení muzeí. Etnografickou práci lze ovšem rozvíjet i tam, kde etnografové stabilně nepracují, různými formami externí spolupráce, výměnou výstav apod. Mnozí etnografové se snaží působit v širším okruhu než ve vlastním muzeu a mají v tomto ohledu dlouholeté zkušenosti (např. muzeum v Plzni, Berouně a řada dalších).

Komise se pravidelně zabývá závažnými současnými problémy: možnostmi a metodami různé komerční činnosti v muzeích (soudní odhady, povolování vývozu, aktivizační programy spojené s prodejem aj.).

Etnografická komise připravuje program plenárního zasedání etnografů pracujících v muzeích AMG, které se bude konat na podzim roku 1993 v Hlinsku, opět v návaznosti na valné shromáždění Národopisné společnosti. Bude třeba mimo jiné prodiskutovat a upřesnit organizační strukturu tak, aby odpovídala platným stanovám AMG a zvolit nového předsedu (uplyne stanovená tříletá funkční lhůta). Hlavní náplní setkání by ovšem měla být diskuse o konkrétních otázkách, které muzejníky zajímají, výměna zkušeností, náměty pro spolupráci a pro aktivitu etnografické komise do budoucna.

**Zpráva o činnosti dopisovatelské sekce
Národopisné společnosti
Miloš Tomandl**

V uplynulém období (leden 1991 - září 1992) pracovala komise dopisovatelské sekce v obtížných podmínkách. V červnu 1991 byly přemístěny: sekretariát, archiv a sklad NS z dosavadního působiště (Počátecká 2, Praha 4) do prostor Náprstkovy muzea (Betlémské nám. 1, Praha 1). V návaznosti na stěhování bylo třeba provést uložení a uspořádání poměrně početného fondu NS (archiv, publikace, sklad ap.). To vše v podmínkách nižšího početního obsazení. V důsledku snížení finanční dotace NS ztratila nejen prostory sekretariátu, ale i dvě placené síly, které zabezpečovaly administrativu sekretariátu i dopisovatelské sekce.

Se změnou sídla nastaly NS nemalé provozní problémy, které se promítly i do práce naší komise. I po dobu stěhování bylo třeba věnovat pozornost vyřizování běžné agendy, především promptně informovat dopisovatele NS o změně adresy. V době stěhování totiž probíhala dotazníková akce, což celou situaci ještě více komplikovalo.

Členové komise se i ve stížených podmínkách snažili průběžně zajišťovat všechny aktivity spojené s činností dopisovatelské sekce: vyřizovali rozsáhlou korespondenci, poskytovali informační servis, věnovali se koncepční činnosti.

Těžiště práce komise spočívalo v kontaktech s dopisovateli NS. Během sledovaného období se podařilo realizovat, tj. redakčně připravit, distribuovat a částečně i vyhodnotit tři velké a jeden malý dotazníky¹. Uvážíme-li, že šlo o přípravu více jak 700 dotazníků, jde o počín jistě úctyhodný.

K 1. září 1992 bylo v kartotéce dopisovatelské sekce NS evidováno celkem 166 dopisovatelů, pokrývajících teritorium českých zemí (Čech a Moravy). Počet stálých dopisovatelů se oproti minulému období (k 1. lednu 1991 disponovala sekce cca 190 dopisovateli), snížil.

K fluktuaci došlo více méně "přirozenou" cestou. Většina našich spolupracovníků je již na odpočinku a vyšší věk provází častěji neduhy nemoci a smrt. Početní úbytek dopisovatelů NS se negativně promítl především do teritoriální struktury dopisovatelské sítě. V některých okresech (Kutná Hora, Rakovník, Prachatice, Sokolov, Rokycany, Tachov, Louny, Teplice, Znojmo a Přešov) nemáme dopisovatele a v řadě dalších je početní zastoupení dopisovatelů slabé, případně lokálně disproportční. Tento stav je jistě alarmující! Získávání nových inteligentních spolupracovníků, ochotných dobrovolně a nezištně poskytovat žádané informace, není snadné. Lze těžko očekávat, že se tento nepříznivý stav podaří v krátké době radikálně změnit dvěma členům komise zcela "vytížených" vyřizováním administrativy. Chtěli bychom Vás, vážení a milí kolegové, požádat o pomoc a spolupráci. Pokud se v okruhu Vaší působnosti nachází člověk, který by byl ochoten spolupracovat s NS, buďte tak laskaví a sdělte nám jeho adresu. Prospějete tak nám i sobě.

Ve sledovaném období naše komise věnovala rovněž pozornost metodickému vedení a instruktážím dopisovatelů. Dne 14. října 1991 se v zasedací hale Městského úřadu v Klatovech uskutečnilo setkání zástupců NS (L. Procházka, M. Tomandl, A. Báliková) s dopisovateli západočeského regionu a dne 15. dubna 1992 v prostorách OVM v Šumperku s dopisovateli severní Moravy². Setkání zástupců NS s dopisovateli je již dlouholetou tradicí. Při osobních neformálních kontaktech lze účinněji propagovat práci NS, prohlubovat zájem dopisovatelů o problematiku oboru a poskytovat jim formou instruktáží metodickou pomoc. Setkání s dopisovateli jsou mj. i vhodnou příležitostí k morálnímu ohodnocení a ocenění práce těch nejlepších.

Pro lepší a operativní servis aktuálních informací komise připravila a distribuovala rovněž interní tisk "Zpravodaje pro dopisovatele"³.

Tolik ve stručnosti k některým otázkám a problémům komise dopisovatelské sekce NS. Jsme si vědomi, že stále zůstává-

me mnoho dlužní především v oblasti odborné a koncepční práce. Věříme, že se nám do budoucna podaří zprostit administrativních povinností a najdeme k této činnosti více prostoru.

Mrákotín, září 1992

POZNÁMKY:

- 1) Výroční obvyčeje (připravila H. Bočková),
Vědomí českosti a příslušnosti k českému národu (připravil L. Holý),
K minulosti a přítomnosti Sborů dobrovolných hasičů (připravili J. Tausch a M. Tomandl),
K dochovaným památkám lidové architektury (připravil L. Procházka).
- 2) Je naší milou povinností poděkovat členům NS dr. J. Benediktovi a dr. M. Melzerovi, CSc. za účinnou pomoc při organizačním i obsahovém zabezpečování akcí.
- 3) Z obsahu "Zpravodaje pro dopisovatele":
Z prací našich dopisovatelů (ukázky nejzdařilejších příspěvků do archívu NS),
Vyhodnocení dotazníkové akce,
Zpráva o setkání s dopisovateli,
Osobní zprávy (stav členské základny dopisovatelské sítě: poděkování, ocenění a sdělení),
Příspěvky do archívu z prací dopisovatelů a národopisců.

**Příloha ke Zprávě o činnosti dopisovatelské sekce NS:
Soupis dotazníků vydaných a evidovaných NS při ČSAV**

Malé dotazníky:

- Zemědělské názvosloví (J. Kramařík, 1967)
- Staré formy zemědělství (J. Kramařík, 1967)
- Mláčení obilí, pálení ohňů (J. Kramařík, 1968)
- Snopy obilí, dosoušení obilí (J. Kramařík, 1968)
- Zvyky a pranostiky k setí obilí a jiných plodin (J. Kramařík, 1969)
- Setí obilí a textilních plodin: pověry (J. Kramařík, 1969)
- Zvyky a pověry u štedrovečerního stolu (J. Šťastná, 1969)
- Staré míry a váhy (J. Kramařík, 1970)
- Narození dítěte (V. Jiřikovská, 1970)
- Šestinedělí, křest a úvod v lidové tradici (V. Jiřikovská, 1970)
- O chlebu a pečivu (J. Šťastná, 1971)
- O masopustních tradicích a maskách (J. Tomeš, 1972)
- Nístěj (Z. Horálková, 1972)
- Pověsti s válečnou tematikou (H. Kubálková, 1972)
- Péče o malé dítě (V. Jiřikovská, 1973)
- Žatevní a dožínkové obyčeje (J. Tomeš, 1973)
- Vánoční obyčeje (J. Tomeš, 1973)
- Lidové stavitelství - stavební materiál, konstrukce (J. Vařeka, 1974)
- O vesnici (J. Vařeka, 1974)
- Černá kuchyně - ČSR - kleštinový dům s pavlačí ve štítě střechy, pouze Čechy (A. Pittnerová, 1976)
- Staré hospody (V. Jiřikovská, 1976)
- Zvyky předvánočního období (V. Frolec, 1976)
- Zvyky konce léta - výroční obyčeje a pranostiky vážící se k 24. 8. a výzdobě domu jeřabinami (A. Plessingerová, 1974)
- Dotazník o tucích na maštění pokrmů v období od konce minulého století do konce 1. světové války (J. Šťastná, 1977)
- Doplněk k velkému dotazníku o tradiční svatbě (I. Heroldová, 1977)

- Lidové stavitelství - krytina obytného domu (J. Vařeka, 1977)
- Stodoly z velkého dotazníku o stavitelství (J. Vařeka, 1977)
- Křestní dary kmotrů (J. Krupková, 1977)
- Loutkářské soubory (M. Veisserová, 1977)
- Nejstarší stavby v obci (J. Vařeka, 1978)
- Máje - dodatek k velkému dotazníku (I. Heroldová, J. Vařeka, 1979)
- O výrobě másla v domácnosti (H. Jetmarová, 1979)
- O komických postavách v lidovém vyprávění (A. Satke, 1979)
- Štít (lomenice) domu: pro dopisovatele Východočeského kraje (J. Vařeka, 1979)
- Zemědělství - žně (V. Vondruška, 1980)
- K lidové slovesnosti - pověsti - některá témata (B. Šalanda, 1981)
- Etnografický výzkum vodních mlýnů (J. Louženský, 1981)
- Společenské vztahy (V. Frolec, 1982)
- Životnost výročních zvyků - jen pro vybrané dopisovatele (A. Sulitka, 1982)
- Lidová vyprávění o dějinách místa (B. Šalanda, 1983)
- Místa posledního odpočinku vlastivědných a národopisných pracovníků (A. Plessingerová, 1984)
- Hračky (A. Vondrušková, 1986)
- Národopisné oblasti (J. Vařeka, 1989)
- O slavnostních pokrmech současnosti (J. Štastná, 1990)
- Lidová kultura v letech 1945 - 1989 (J. Vařeka, A. Plessingerová, 1990)
- K problematice dochovaných lidových staveb (L. Procházka, 1991)

Velké dotazníky:

- Lidový nábytek (D. Stránská, 1958)
- Lidové obydlí a oděv (D. Stránská, 1961)
- Lidové stavby a oděv (D. Stránská, 1962)
- Lidový oděv a obydlí (D. Stránská, 1962)

- Místní národopisné oblasti: přezdívky: domácí výroba: čižba (D. Stránská, J. Vařeka, A. Plessingerová, 1963)
- Lidové obyčeje (D. Stránská, 1963)
- Zpracování lnu, konopí, vlny a ruční tkani (J. Staňková, 1964)
- Staré zemědělské soustavy: o lidových tkaninách (J. Kramář, J. Staňková, 1964)
- Obřadní, sváteční a příležitostná jídla a nápoje (J. Štátná, 1965)
- Lidové vyprávění (L. Pourová, 1966)
- Lidové figurální sochařství (V. Hasalová, 1966)
- Kartografování lidového stavitelství (SNS) (J. Vařeka, 1969)
- O současné svatbě, svatebních zvycích, zvyklostech a pověrách v roce 1975 (H. Johnová, I. Heroldová, 1975)
- Lidové zábavy, slavnosti a zvyklosti v současnosti (J. Pargač, 1978)
- Děti a tradice v rodině a společnosti (V. Jiřikovská, V. Mišurcová, 1980)
- Tradiční zemědělské nářadí (V. Vondruška, 1981)
- Smrt, pohřeb, vzpomínkové slavnosti za mrtvé (I. Heroldová, 1982)
- Zvyky (obyčeje) spojené s lidovým obydlím a hospodářskými stavbami (J. Vařeka, 1984)
- Dělnické obydlí (L. Procházka, 1985)
- Tradiční řád každodenního života obyvatel rolnického dvora a vesnice (městečka) v období před socialistickou kolektivizací zemědělství (V. Frolec, 1986)
- Etnografický výzkum vodních mlýnů (J. Petráková, 1988)
- Proměny oboru anketa kameníků a přátel kamenického řemesla v Československu (Z. Hanzl, J. Šimůnek, 1989)
- Výroční obyčeje (H. Bočková, 1991)
- Vědomí českosti a příslušnosti k českému národu (L. Holý, 1992)
- K minulosti a přítomnosti Sborů dobrovolných hasičů (J. Tausch, M. Tomandl, 1992)

Zpráva o setkání s dopisovateli Národopisné společnosti

Miloš Tomandl

Dopisovatelská sekce NS při ČSAV uspořádala v rámci tradičních setkání zástupců NS s dopisovateli dne 15. dubna 1992 besedu s dopisovateli severní Moravy a Slezska. Setkání se díky pochopení ředitele Okresního vlastivědného muzea v Šumperku - PhDr. Miloše Melzera, CSc - uskutečnilo v důstojných reprezentačních prostorách OVM Šumperk.

S politováním musíme konstatovat, že tentokrát pozvání dopisovatelské sekce NS využila pouze část dopisovatelské obce:

Bedřich Pchálek ze Sviadnova (okr. Frýdek - Místek)

Františka Pituchová z Frýdlantu nad Ostravicí (okr. Frýdek - Místek)

Filuména Přidalová z Kolšova (okr. Šumperk)

Vladimír Pulkrt z Drozdova (okr. Šumperk) a

Vojtěch Zlý ze Svidanova (okr. Frýdek - Místek).

Národopisnou společnost při ČSAV na setkání s dopisovateli zastupovali: dr. M. Melzer, místopředseda NS, dr. L. Procházka, vědecký tajemník NS, dále A. Báliková a dr. M. Tomandl za dopisovatelskou sekci NS.

Jednání zahájil dr. L. Procházka. V krátkém vystoupení seznámil přítomné s problematikou práce NS v minulosti i přítomnosti a poděkoval přítomným za nezištnou, letitou práci pro NS. Poté předal zasloužilým, dlouholetým spolupracovníkům jako výraz uznání vedení NS čestné diplomy.

V další rozpravě vystoupili dr. M. Melzer, který upozornil na spektrum činnosti OVM Šumperk a dr. M. Tomandl, který věnoval pozornost aktuálním otázkám spojeným s činností dopisovatelské sekce NS.

Poté dostali slovo naši milí hosté. Ve svých vyznáních se podělili o zkušenosti s národopisnou prací v regionech a obraceli se na přítomné zástupce NS s dotazy a připomínkami.

Setkání proběhlo v přátelské atmosféře a přispělo k posílení dosavadní spolupráce.

Osobní zprávy

Poslední čest a úctu vzdáváme památce našich bývalých
dopisovatelů, kteří opustili naše řady:

Jana Měchýřová, Želenky, okr. Teplice
Antonín Hubáček, Uherské Hradiště
Václav Kalbáč, Šumperk
Jan Pavel, Velký Vřeštov, okr. Trutnov
Josef Pumprla, Pacetluky, okr. Kroměříž
Antonín Stejskal, Troubsko, okr. Brno - venkov
dr. Matěj Švehlík, Uherský Brod
František Valný, Otnice, okres Vyškov
Jaroslav Večerník, Stará Ves, okr. Semily
Jan Vlček, Dolní Životnice, okr. Opava
František Žák, Kamenice u Jihlavy

Vyslovujeme poděkování zasloužilým spolupracovníkům
Národopisné společnosti, kteří se již vzdali dopisovatelské
činnosti:

František Kadlčík, Trávník, okr. Kroměříž
Josef Kokoška, Struhaře, okr. Plzeň
Lída Kysilková, Břehy, okr. Pardubice
Ladislav Švec, Oskava, okr. Šumperk
Josef Zupka, Jankovice

Vítáme mezi námi nové spolupracovníky:

Jana Brožková, Velký Bor, p. Netolice
Věnceslava Cachová, Buštěhrad
Marie Dolejší, Toušeň
Marie Havrdová, Velký Vřeštov, okr. Trutnov
Václav Chochola, Tuchlovice
František Košina, Líbeznice
Václav Kovanda, Jenštejn

Jan Králík, Lázně Toušeň
Miloš Krejčí, Vrchlabí
Jaroslav Kučera, Kojetice, okr. Praha - východ
Ota Milaberský, Batelov
Marie Tomášková, Frýdek - Místek
Roman Tykal, Měčín

Mimořádné příspěvky do archivu Národopisné společnosti
(z prací dopisovatelů a národopisců za období
od 1. ledna 1992)

Miloš Tomandl

Brand, Josef. Plzeň

Ondřej Vojtišek, Z babiččina jídelního lístku (Povídání o lidových jídlech v kraji pod Zelenou Horou). RKP. 6 s.

Brožková, Jana. Velký Bor. p. Netolice.

4 fotografie lidových zvyků letošního roku.

Cachová, Věnceslava. Buštěhrad.

publikace: 100 let požárního sboru Buštěhrad 1887 - 1987.
54 s.

Čížek, Jaromír. Průhonice, okr. Praha - západ.

spoluautor publikace: 100 let požární ochrany v Průhonicích
1885 - 1985. 61 s.

ing. Foit, Jaroslav. Mrákotín, okr. Jihlava.

Kovář z Mrákotína. Rkp. 2 s.

Hana, Jiří. Domažlice.

Jak se pekly v Domažlicích macesy. Rkp. 1 s.

Jak se v domažlických kuchyních hospodařilo za 1. světové
války. Rkp. 3 s.

Hazdová, Marie. Roždalovice, okr. Nymburk.

Štědrovečerní vytrubování. Rkp. 2 s., obr. a noty.

Historicko - vlastivědný kroužek Žarošice.

Informační list pro členy historicko - vlastivědného kroužku
a odběratele tiskovin. Žarošice 1. 10. 1991.

Hruška, Josef. Přítluky, okr. Vsetín.

publikace: 100 let dobrovolné požární ochrany v Lešné.
6. 1. 1885 - 6. 1. 1985. 23 s.

Chadim, Karel. Počátky, okr. Pelhřimov.

publikace: 110 let hasičů požárníků v Počátkách 1874 - 1984.
52 s.

Chudoba, Antonín. Lužany u Jičína.

Český ráj (Týdeník pro Podkrkonoší a Český ráj) 20. 12. 1991.
č. 51, 12s.

Janáček, Karel. Sobinov, okr. Havlíčkův Brod.

O kulturní činnosti v Sobínové od roku 1945 - 1962 a i dříve.
Rkp. 6 s.

Z historie Požárního sboru v Sobínové 1881 - 1986. Rkp. 29 s.

Jeniček, Vladimír. Plzeň - Radčice.

Jiné obyčeje, které se v Radčičích udržovaly a dosud udržují
(Sýpka aneb Býčí veselka, Štědrovečerní troubení, Dožínky,
Obžínky, Zvonění umíráčku). Rkp. 4 s., noty.

Kolářová, Alexandra. Nepomuk.

Nepomucké noviny. Nepomuk, prosinec 1991, 8 s.

Krafková Eva. Kunžak.

autorská publikace: Sto deset let požárního sboru v Kunžaku
1877 - 1987.

MNV Kunžak 1987, 39 s.

Kunžacký zpravodaj, leden 1992.

Křídlo, František. Kopidlno.

publikace: 110. výročí založení Sboru dobrovolných hasičů v
Kopidlně 1891 - 1991. 16 s.

Masák, Jan. Karlovy Vary.

Výběr z prací členů Historického klubu při Jihočeském muzeu v
Českých Budějovicích. 1991/28, č. 1, 99 s.

Vánoce známé i neznámé. In: Týdeník Karlovarska. 19. 12.
1991, s. 26 - 27.

Městský úřad Telč.

Výstava muzejního spolku a pěveckého sboru "Smetana" v Telči
(Tradice sborového zpěvu v Telči). 2 s.

Pchálek, Bedřich. Budišovice, okr. Opava.

publikace: 100 let požárního sboru v Budišovicích. Hrabynský
zpravodaj 1991 - 1992.

Plech, František. Jevíčko.

Jevíčko a Židé v historii. Příloha jevíčského zpravodaje,
únor 1992.

Jevíčský zpravodaj, říjen 1992.

publikace: 100 let dobrovolného požárního sboru v Jevíčku
1870 - 1970. 16 s.

Zpravodaj MNV Pod jevičskou věží. červen 1990. 120 let
požární ochrany. 30 s.

Sloup, Stanislav. Příbram.

Pouté na Svatou Horu u Příbrami. Rkp. 6 s.

Suchánek, Josef. Blažkov, okr. Náchod.

Příspěvky k řeči našich předků. Rkp. 4 s.

Ze života našich předků. Paměti Josefa Syrovátky z Chlistova.

Zemřel r. 1982 ve věku 91 let. Rkp. 6 s.

Zimní radovánky. Rkp. 2 s.

Svoboda, Jan. Vlašim.

publikace: 100 let požárního sboru ve Vlašimi 1877 - 1977.

30 s.

Sefr, Josef. Železný Brod.

publikace: Sbor dobrovolných hasičů Železný Brod 120 let
(1872 - 1992) a 125 let (1867 - 1992) Sboru dobrovolných
hasičů závodu Kolora. 29 s.

Štěpánek, Václav. Jiříkovice, okr. Brno - venkov.

spoluautor publikace: Jiříkovice 1805. Brno 1992. 23 s.

mapa Bitvy tří císařů.

Vesecká Alena. Vyskytná, okr. Pelhřimov.

autorská publikace: 100 let požárního sboru ve Vyskytné 1883
- 1983. 39 s.

Příspěvek k historii Vyskytné s fotografiemi.

Volavka, Josef. Choustník.

Elektrárny na Lužnici ve mlýnech. Rkp. 2 s.

Kaplička ve Slavnicích. Rkp. 3 s., obr.

Mějme úctu k lidem dobré vůle i k našim velikanům. Rkp. 1 s.

Několik poznámek ze života našich dědů, pradědů, babiček,
prababiček, kteří zde žili před námi v minulém století. Rkp.
2 s.

Příběh z 1. světové války. Rkp. 2 s.

Špitál. Rkp. 2 s.

Zámek ve Stádlci a Řetězový most přes Lužnici. Rkp. 2 s.

Zbořil, Karel. Moravany.

autorská publikace: Moravany v minulosti i současnosti.

MNV Moravany 1968. 52 s.